

Samsonowicz, Henryk

Handel zagraniczny Gdańska w drugiej połowie XV wieku : rejonizacja handlu na podstawie ksiąg cła palowego

Przegląd Historyczny 47/2, 283-352

1956

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Handel zagraniczny Gdańska w drugiej połowie XV wieku (rejonizacja handlu na podstawie ksiąg cła palowego).

I

Dotychczasowe badania nad handlem zagranicznym Gdańska w niedostatecznym stopniu wykorzystają podstawowe źródło do tego zagadnienia, jakim są gdańskie księgi cła palowego. W niniejszym artykule starałem się wykorzystać to źródło z punktu widzenia statystyki historycznej.

Sporządzone na jego podstawie tablice statystyczne dotyczące ruchu statków i towarów w porcie Gdańska w II połowie XV w., mimo iż dalekie są od kompletności i wymagają dużej ostrożności przy wyciąganiu wniosków, pozwalają jednak zauważyć znaczne zmiany jakościowe w tym handlu. Omawiając poszczególne strefy i rejony handlu gdańskiego szczególną uwagę zwróć na problem wykształcenia się specjalizacji przemysłowej tych rejonów, która wydaje się być istotną przyczyną specjalizacji handlowej i tworzenia się szerokiego rynku.

W polityce fiskalnej miast hanzeatyckich istotną rolę odgrywały 3 rodzaje cła, w historiografii późniejszej często mylone: cło funtowe (*Pfundzoll*), cło palowe (*Pfahlgeld*) i cło (w źródłach wielokrotnie nazywane również palowym), które za V. Laufferem można nazwać cłem krajowym (*Landeszoll*). Cło funtowe już w połowie XIV wieku istnieje w miastach pruskich w rozwiniętej postaci. Jest ono pobierane od przewożonych towarów przez miasto Hanzy na kontrolowanym przez siebie terenie. Od połowy wieku XIV do połowy wieku XV wysokość cła funtowego wahała się od 7 do 20% wartości obracanych towarów¹. Cło funtowe przeznaczone było na potrzeby Związku Hanzeatyckiego i ściągane tylko na mocy każdorazowej uchwały wywołanej doraźną potrzebą. W II poł. XV wieku w związku z rozluźnianiem się więzów łączących miasta Hanzy podatek funtowy pobierano coraz rzadziej.

Cło krajowe (*Pfahlgeld*, *Landeszoll*) pobierane było od towarów przywożonych z zaplecza do niektórych miast nadmorskich: Gdańska, Elbląga, Lubeki². W I połowie XV wieku wynosiło ono 3 fenigi od towaru o war-

¹ E. Schubert, *Das Danziger Zollwesen im IX Jh.*, Gdańsk 1936, s. 14; V. Lauffer, *Danzigs Schiffs- und Warenverkehr am Ende des XV Jh.*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins“, (ZWGV), 1893, s. 5.

² V. Lauffer, op. cit., s. 5; W. Stieda, *Schiffahrtregister*, „Hansische Geschichtsblätter“, 1884, s. 41. Por. księgę tego cła opracowaną przez M. Biskupa w pracy: *Handel wiślany w latach 1454—1466*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych“ t. XIV, 1953; WAP, Gdańsk 300. 19. 2.

tości 1 grzywny pruskiej³. Prawdopodobnie w Gdańsku pobierane było ono od towarów spławianych Wisłą i przeznaczone, przynajmniej w znacznej części, na podatek do skarbu koronnego, a przedtem krzyżackiego. Nie wiadomo czy i w jakiej mierze pobierano je od towarów przewożonych łądem. Wreszcie właściwe cło palowe znane nam również od połowy XIV w., którego księgi posłużyły do ułożenia poniższych tablic, było pobierane od wyjeżdżających i przyjeżdżających do portu statków. Przeznaczone było ono teoretycznie na pokrycie wydatków związanych z konserwacją i rozbudową portu, stoczni, magazynów portowych itp. W praktyce pewna jego część zużywana była przez Radę Miejską Gdańską i na inne cele komunalne⁴. Niestety nie wiadomo dokładnie, w jaki sposób cło to było pobierane. Jak wynika z analizy źródła, należy przypuszczać zgodnie z cytowanym już V. Laufferem, że wysokość cła określały 2 czynniki: wartość towarów i wielkość statków. W. Stieda przypuszcza, że w XIV w. pobierano po 2 fenigi od towaru o wartości 1 grzywny⁵. Nawet jeżeli jest to zgodne z rzeczywistością, nie wszystko nam wyjaśnia.

Nieznany jest bowiem drugi czynnik składowy palowego: opłata od statku. W grę bowiem wchodziła wartość statku, jego wielkość itp., która w źródłach prawie z reguły nie jest podawana. Tymczasem pojemność statków zawijających do portu gdańskiego wahała się od 50 do 150 łąsztów⁶, a typy ich były najrozmaitsze: od małych łodzi do wielkich holków i karaweli. Jednak przy porównaniu wysokości cła, pobranego od takiej samej ilości towaru, a przywiezionego statkiem innego typu okazuje się, że różnice są stosunkowo nieznaczne. Natomiast duże różnice w wysokości cła są wówczas, gdy podobne statki przywożą inny towar, nawet w analogicznej ilości. Należy zatem sądzić, że przy pobieraniu cła palowego przede wszystkim odgrywała rolę wartość towaru.

Księgi cła palowego były już parokrotnie obiektem badań. Wykryli je cytowani Stieda i Bruns badając handel Lubeki i Rewalu, M. Biskup omawiając handel wiślany, wreszcie Lauffer we wspomnianej pracy o handlu Gdańską wydał materiały zawarte w 2 księgach uwzględnionych i w niniejszym artykule. Starannie przez niego wydane tabele importu i eksportu Gdańską dają drobiazgowy obraz handlu morskiego, ale posiadają dwie usterki: obejmują bardzo krótki odcinek chronologiczny i nie podają wysokości cła palowego. Konieczność dynamicznego przedstawienia handlu poprzez ułożenie tablic statystycznych dla dłuższego okresu czasu jest oczywista. W myśl powyższych rozważań na temat pobierania palowego, uwzględnienie w tablicach sum cła również wydaje się rzeczą ważną. Wysokość cła pozwala wnioskować o wahaaniach rozmiarów handlu w poszczególnych latach. W związku z licznymi skokami wartości monety i z niezajomością wartości okrętów oczywiście

³ *Acten der Ständetage Preussens*, ed. M. Toeppen, t. IV, Lipsk 1884, s. 448.

⁴ WAP Gdańsk 300. 43. 2b. Por. też R. Curicke, *Beschreibung der Stadt Danzig*, Amsterdam, 1688, s. 137.

⁵ W. Stieda, op. cit., s. 91. Zachodzi jednak możliwość pomieszania przez autora obu rodzajów palowego.

⁶ Fr. Bruns, *Lübeckische Pfundzollbücher von 1492-96*, „Hansische Geschichtsblätter“, 1904-5, s. 121.

bardzo ostrożnie należałoby wyciągać wnioski. Natomiast bardzo ważne jest ustalenie wzajemnego stosunku wartości handlu z poszczególnymi terytoriami (wyrażonej przez wysokość palowego). Pozwoli to uwidocznić znaczenie handlu danego rejonu w stosunku do całości obrotów, nadto zaś uzyskać chronologiczny szereg liczb względnych (pozostających w stałym stosunku do wartości towarów) wskazujący tendencję rozwojową handlu. Jeżeli np. procent ogólnej wartości importu z Amsterdamu będzie rósł, można wyciągnąć wnioski o rozwoju tego handlu.

Do uzyskania danych liczbowych posłużą księgi cła palowego znajdujące się w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Gdańsku⁷. Wykorzystałem do tego celu księgi importu i eksportu z roku 1460 (nr 1), opracowane przez M. Biskupa w cytowanej pracy o handlu wiślanym; księgę opłat celnych przywozu i wywozu wiślanego z lat 1463-5 (nr 2), księgę eksportu do Szkocji z roku 1477 (nr 2a), importu do Gdańska w latach 1468-72 (nr 3), eksportu w roku 1470/71 (nr 4), opracowaną przez V. Lauffera księgę importu w latach 1474-76 (nr 5), eksportu z roku 1475 (nr 5a), księgę eksportu w latach 1490-92 również opracowaną przez V. Lauffera (nr 7), importu z roku 1498/9 (nr 8) i wreszcie importu z roku 1506 (nr 9). Układ wewnętrzny wszystkich ksiąg jest bardzo podobny. Osobno zaznaczając każdorazowy fakt przybycia czy wypłynięcia statku, pisarz podaje przy tym wiadomości następujące: imię szypra (kapitana) statku, wysokość opłaty cła, przywiezione i wywiezione towary i imiona kupców, w których posiadaniu znajdowały się te towary. Niektóre księgi podają port czy kraj, z którego statek przybył. Od czasu do czasu w księgach dotyczących eksportu trafia się wiadomość o punkcie docelowym wyjeżdżającego z towarem statku. Zupełnie wyjątkowo notowana była cena towaru, wiadomość o typie statku czy dacie przybycia⁸. Wielokrotnie księga poza zanotowaniem faktu przybycia statku, wysokości cła, nazwiska szypra nie wylicza towarów.

Z powyższego widać, że najpełniejsze wiadomości dotyczą ilości statków, wysokości cła palowego i imion szyprów. O znaczeniu pierwszego rodzaju wiadomości nie potrzeba się rozwodzić, o znaczeniu drugiego — pisałem powyżej. Wiadomości dotyczące szyprów są o tyle interesujące, że wielokrotnie specjalizowali się oni w podróży na tej samej trasie. Jeżeli ten sam szyper wiozący taki sam towar pojawia się kilka razy, a nie zawsze wymieniany jest cel jego podróży — można wówczas przy-

⁷ WAP Gdańsk 300, 19; księgi od nr 1 do nr 9.

⁸ Charakterystyczny przykład wpisu statku przybywającego:

Reval

Schipper Michil Stange invorpalt constant 50 m,

Hins Kormerte 7 tonnen butter, 4 last roggen

Hins Tzanow 4 tonnen butter 10 lasten roggen (WAP Gdańsk 300.19.3, s. 40 r. 1468).

Drugi przykład, w którym brak miejsca pochodzenia statku:

Schipper Erich Swartz invorpalt constant 30 m.

Reynold Beyneman 1,5 last thran, 0,5 last garn,

Anthonius Bokelman 1,5 last thran, 0,5 last garn,

Hans Sinering 4 Pfund garn,

Claws Engell 4 wath hennep.

W tym wpisie nazwiska Bokelmana i Beynemana, znanych kupców z Rewalu, świadczą, iż zapewne statek przybył z Inflant; WAP Gdańsk 300.19.3 1498/9. Analogicznie wyglądają wpisy dotyczące eksportu.

puszczać, że cel pozostał bez zmiany. Angielskie, szkockie i francuskie brzmienie nazwiska szypra (np. Robert Tyler, William Bruns, Giles de Rochelle) również może sugerować (aczkolwiek w tym wypadku możliwość pomyłki jest duża) dokąd lub skąd statek płynął.

Możliwie dokładne określenie celu wypływającego lub portu wyjściowego przyływającego do Gdańska statku jest rzeczą konieczną. Określenie punktów handlujących z Gdańskiem na podstawie ksiąg dotyczących eksportu jest jednak przeważnie trudne. W nielicznych wypadkach podany jest cel podróży, czasem można wnioskować pośrednio z nazwisk szypra czy kupców lub z wykazu wiezionych towarów. Tak więc sól wywożona z Gdańska razem z konopiami zapewne szła do Szwecji, sól z towarami południowymi do Inflanct itp.⁹. Nie może jednak tego rodzaju wnioskowanie posłużyć do uzyskania wiadomości potrzebnych do tablic statystycznych. Zawodną rzeczą jest również traktowanie posiadanych danych jako wyczerpującej podstawy wnioskowania. Np. jeżeli na 600 statków przy stu zapisano cel podróży, to nie należy uważać, że przy pozostałych 500 porty przeznaczenia były rozłożone proporcjonalnie do podanych stu. Z analizy ksiąg palowych zdaje się bowiem wynikać, że przede wszystkim zapisywano odległe punkty geograficzne, do których udawały się statki, pomijając miejscowości położone np. na południowym wybrzeżu Bałtyku. Tak więc w wypadku eksportu ograniczyć się trzeba wielokrotnie tylko do podania przybliżonej wartości eksportu gdańskiego do poszczególnych terenów. Na podstawie istniejącej liczby danych o wiele łatwiej opracowywać import. Do roku 1476 niemal z reguły księgi cła palowego podają port wyjściowy statku¹⁰. Dwie wykorzystane tu księgi z lat 1498—1506 podają tę wiadomość tylko wyjątkowo. Dlatego przy układaniu tabel w rubrykach dotyczących lat 1498/9 i 1506 poza liczbami dotyczącymi globalnego importu umieścić można tylko niektóre dane. Pisarze miejscy zapisywali bowiem, skąd przybywały takie towary, jak sól, śledzie, częściowo sukno itp., prawie nigdy nie podając portu, z którego statek przybył. W księdze z 1498/9 r. pochodzącej zapewne z okresu od wiosny 1498 do wiosny 1499 pisarz zapisał port wyjściowy jedynie ok. 10% statków. W dodatku zapisywał niemal tylko miejscowości leżące nad Atlantykiem i Morzem Północnym. Jeszcze rzadziej podany jest punkt wyjścia statku w roku 1506. Tak więc liczby z tych lat należy traktować z jak największą ostrożnością.

Przy omawianiu wiarygodności danych ksiąg palowych należy zwrócić uwagę na dwa zagadnienia: w jakim stopniu wiadomości tam zawarte odzwierciedlają istotny stan rzeczy i w jakim stopniu księgi celne są rzeczywistym odbiciem całego handlu bałtyckiego. Niewątpliwie kupcy przywożący towary nie ujawniali na komorze wszystkiego. Zwłaszcza pewne ilości towarów południowych, czasem żywnościowych, były chyba często zatajone. Niemniej w interesie miasta leżało jak najskrupulat-

⁹ Por. V. Niitemaa, *Der Binnenhandel in der Politik der Livländischen Städte im Mittelalter*, Helsinki 1952, s. 136 nn 308; N. Posthumus, *De Oosterse Handel te Amsterdam*, Lejda 1953, s. 183 nn.; K. Kumlien, *Stockholm, Lübeck und Westeuropa*, „Hansische Geschichtsblätter“, 1952.

¹⁰ Wbrew wątpliwościom A. Christensena (*Dutch Trade to the Baltic about 1600*, Kopenhaga 1941) w XV-wiecznych księgach jest to poświadczane w sposób niewątpliwy: wielokrotnie statki gdańszczan i w Gdańsku budowane przybywają z różnych portów.

niejsze ściąganie cła, a w interesie kupców — wpisywanie do ksiąg towarów, za które cło zapłacili. Wydaje się więc, że księgi cła palowego podają stan zbliżony do rzeczywistości. Oczywiście liczby tam podane są liczbami minimalnymi, ale poprawki zapewne byłyby niewielkie.

O wiele więcej wątpliwości budzi zagadnienie, w jakim stopniu palowe daje wierny obraz handlu gdańskiego i czy wykazuje jego cechy charakterystyczne. Tak np. księga pochodząca z roku 1460 odzwierciedla stan rzeczy panujący podczas wojny 13-letniej i musi być traktowana oddzielnie. Ciężka sytuacja materialna zaplecza pruskiego, wyniszczenie kraju doprowadzają do tego, że produkty żywnościowe muszą być sprowadzane a nie wywożone, że wyjątkowo mało przybywa towarów zbytkowych itp.

Na bieżący stan handlu wpływały również b. silnie liczne walki toczące na Bałtyku i morzu Północnym, posiadające już obszerną literaturę.

Oto w 1461 r. wybucha spór Hanzy zachodniej z Holandią, w 1471 rozpoczyna się wojna z Anglią i Holandią, toczona ze zmiennym szczęściem do pokoju w Utrechcie 1474 r. W wojnie tej kaprowie Gdańska biorą czynny udział w o wiele większym stopniu, niż w następnej, zakończonyj pokojem w 1498 r.

Różnorakie formy walk konkurencyjnych wśród kupiectwa, które często trudniło się jednocześnie korsarstwem, również prowadziły do licznych załamań się handlu. I tak w 1430 r. straty Gdańska w związku z przystąpieniem do wojny z Holandią wynieść miały 30 tysięcy grzywien. W 1438 i 1441 flota pruska, płynąca po sól do Baie, została przez Holendrów zatrzymana; straty wyniosły 9 tysięcy grzywien¹¹. W 1459 r. Holendrzy zajęli statki pruskie w Arnemuident¹². W tymże roku kupcy gdańscy zrewanżowali się Holendrom zadając im bardzo poważne straty¹³. To samo miało miejsce w 1464 r., kiedy Prusacy obrabowali kupców holenderskich wiozących do Amsterdamu wańczos¹⁴. Skargi, to jednej, to drugiej strony na rabunki, bezprawne zatrzymywanie okrętów, uniemożliwianie dopłynięcia do celu, zawracanie siłą z drogi, wreszcie zatapanie okrętów występują w latach 1472¹⁵, 1473, 1474¹⁶, 1475¹⁷ i wreszcie w ciągu całej ostatniej ćwierci XV stulecia¹⁸. Analogicznie w toku nieustannych walk i sporów kształtowały się stosunki Hanzy z Anglią w XV w. O znaczeniu handlu angielsko-gdańskiego świadczą m. in. straty wojenne obu stron, które dochodziły do bardzo poważnych rozmiarów.

¹¹ Por. E. Daenell, *Blüthezeit der deutschen Hanse* t. II, Berlin 1906; L. Lahaine, *Die Hanse und Holland von 1474 bis 1525*, „Hansische Geschichtsblätter“, 1917, s. 377.

¹² N. Poelman, *Bronnen tot Geschiedenis van den Oostzee Handel* t. II, s'Gravenhage 1940, nr 2219.

¹³ *Hansisches Urkundenbuch* (dalej cyt. HUB) VIII, nr 989, 1060, 1075.

¹⁴ HUB IX, nr 102.

¹⁵ *Hanserecense* (dalej cyt. HR) II, 6, s. 481. Amsterdam skarży się Gdańskowi na miasta wendyjskie.

¹⁶ HR II, 7, s. 157—187, 202 nn. Traktat w Utrechcie, na którym obie strony przypominają sobie nawzajem wszelkie przewinienia, s. 228, 230.

¹⁷ HUB X, s. 446. Tym razem Zierikzee skarży się na Gdańsk o konfiskatę towarów.

¹⁸ HR III, 3, s. 212—244, 249, 1494 r. Na zjeździe w Strzałowie wykazy strat obu stron.

Tak więc np. przedstawione brzegowe straty miast Hanzy w handlu angielskim wyglądają następująco¹⁹: Duisburg — 139 funtów, Nimwegen 160 f., Deventer 142 f., Dortmund 233 f., Münster 97 f., Lubeka 940 i., Kampen 21 f., Gdańsk 2711 f. i Hamburg 839 f. Straty poszczególnych kupców gdańskich przedstawione w roku 1491 są również bardzo znaczne²⁰. Poszkodowanych było 92 kupców przewożących najrozmaitsze towary poza podstawowymi towarami (zbożem, sukniem, solą, rybami) mowa jest tam o winach, gronostajach, przędzy i wełnie, o osmundzie, produktach żywnościowych (*Vitalien*) i innych. Suma strat wszystkich gdańskich kupców dochodziła do 4 tysięcy funtów, podczas wojny 1469-76 doszła tylko do 2 tysięcy funtów²¹. W tymże roku 1491 straty Anglików przedstawione na zjeździe w Antwerpii celem uzyskania od Hanzy odszkodowania wynosiły blisko 15 tysięcy funtów²².

Powyższe krótkie przedstawienie stanu rzeczy na Bałtyku ułatwić powinno zrozumienie niektórych niejasności tablic.

II

PORTY I KRAJE, Z KTÓRYCH PRZYJEZDZAŁY STATKI DO GDANSKA
(w nawiasach nazwa portu wg brzmienia źródła oraz liczba statków przybyłych do Gdańska w ciągu podanych lat)

A. WYBRZEŻE PORTUGALII I FRANCJI	III. Holandia (<i>Holland</i>)
1. Lizbona (<i>Lisbon</i>) (1)	18. Fleen (7)
2. Brouage (<i>Borwass</i>) (58)	19. Gouda (2)
3. Baie (283)	20. Dordrecht (10)
B. WYBRZEŻE NIDERLANDÓW	21. Rotterdam (1)
I. Flandria (<i>Flandern</i>)	22. Schiedam (6)
4. Zwijn (1)	23. Hilpedam (1)
5. Flandria (<i>Flandern</i>) (11)	24. Delfshaven (1)
6. Sluis (4)	25. Delft (2)
7. Antwerpia (<i>Antwerpen</i>) (3)	26. Lejda (<i>Leiden</i>) (?)
II. Zelandia (<i>Zeeland</i>)	27. Enkhuisen (47)
8. Westapelen (1)	28. Hoorn (10)
9. Vlissingen (3)	29. Edam (5)
10. Vere (6)	30. Monnikedam (10)
11. Goes (7)	31. Amsterdam (134)
12. Bergen op Zoom (11)	32. Holandia (<i>Holland</i>) (64)
13. Wester-Schouwen (4)	IV. Overijssel, Geldria (<i>Geldern</i>)
14. Zierikzee (3)	33. Herdewijk (3)
15. Brouwershaven (3)	34. Deventer (1)
16. Zelandia (<i>Zeeland</i>) (55)	35. Kampen (36)
17. Waterland (8)	

¹⁹ HR III, 2, nr 163, s. 192, 1487 r.

²⁰ HR III, 2, nr 509, 1491 r.

²¹ H. Fiedler, *Danzig und England*, ZWGV t. LXVIII, s. 94.

²² HR III, 2, nr 511.

V. Fryzja, Groningen (*Friesland*)

- 36. Stavoren (9)
- 37. Hindeloopen (3)
- 38. Workum (2)
- 39. Ter Schalling (10)
- 40. Syrope (3)
- 41. Fryzja (*Friesland*) (32)

C. WYBRZEZE ANGLII

- 42. Newcastle (3)
- 43. Southampton (1)
- 44. Londyn (*London*) (4)
- 45. Sandwich (1)
- 46. Hull (4)
- 47. Anglia (*England*) (18)

D. WYBRZEZE SZKOCJI

- 48. Szkocja (*Scotland*) (81)

E. WYBRZEZE OLDENBURGA
I HAMBURG

- 49. Westerstede (*Oldenburg*) (3)
- 50. Ratenburg (1)
- 51. Hamburg (6)

F. WYBRZEZE JUTLANDII, WYSP DUNSKICH
I HOLSZTYNA

- 52. Ripen (1)
- 53. Aalborg (54)
- 54. Arnsburch (2)
- 55. Flensburg (19)
- 56. Dania (*Jutlandia*) (4)
- 57. Kilonia (*Kiel*) (1)
- 58. Heilige Hafen (1)
- 59. Fehmern (9)
- 60. Holsztyn (*Holstein*) (7)
- 61. Kopenhaga (11)
- 62. Nordenboden (*Nordenbro?*) (1)
- 63. Belt (1)

G. WYBRZEZE PÓLWYSPU SKANDYNAWSKIE-
GO, BORNHOLMU, OSLANDII I GOTLANDII

- 64. Norwegia (11)
- 65. Malmö (31)
- 66. Falsterbo (22)
- 67. Ahuss (3)
- 68. Skania (*Schonen*) (43)
- 69. Bornholm (23)
- 70. Helge (1)
- 71. Sölesborg (1)
- 72. Blekinge (*Kalmar*) (57)

- 73. Olandia (*Öland*) (50)
- 74. Gotlandia (*Gotland*) (113)
- 75. Westervik (13)
- 76. Guderikopen (*Söderköping?*) (1)
- 77. Söderköping (31)
- 78. Norrköping (12)
- 79. Stockholm (162)
- 80. Ostholm (1)

H. WYBRZEZE MEKLEMBURGII, POMORZA,
PRUS I LUBEKA

- 81. Travemünde (1)
- 82. Lubeka (*Lübeck*) (1107)
- 83. Wismar (73)
- 84. Warnemünde (2)
- 85. Rożtoka (*Rostock*) (153)
- 86. Strzałów (*Stralsund*) (140)
- 87. Gryfia (*Greifswald*) (27)
- 88. Nakło (*Anklam*) (8)
- 89. Szczecin (*Stettin*) (23)
- 90. Trzebiatów (*Treptow*) (3)
- 91. Gryfice (*Greifenberg*) (1)
- 92. Kołobrzeg (*Kolberg*) (9)
- 93. Darłowo (*Rügenwalde*) (9)
- 94. Słupsk (*Stolp*) (11)
- 95. Łeba (*Leba*) (2)
- 96. Pomorze (*Pommern*) (2)
- 97. Hel (*Hela*) (1)
- 98. Puck (1)
- 99. Królewiec (*Königsberg*) (1)
- 100. Kłajpeda (*Memel*) (3)

I. WYBRZEZE INFLANT

- 101. Windawa (*Windaw*) (2)
- 102. Kurlandia (*Kurland*) (8)
- 103. Ryga (*Riga*) (43)
- 104. Parnawa (*Parnau*) (11)
- 105. Rewal (*Tallin*) (137)
- 106. Kokenhusen (13)
- 107. Ozylia (*Ösel*) (8)

K. WYBRZEZE FINLANDII

- 108. Wyborg (2)
- 109. Olzeblue (1)
- 110. Åbo (150)
- 111. Ramel (9)
- 112. Finlandia (*Finnland*) (14)

L. PORTY NIEZIDENTYFIKOWANE

- 113. Welan (1)
- 114. Harken (2)*

TABL. I. IMPORT DO GDANSKA

1. LIZBONA (LIZBONE) *

Rok <i>Année</i>	Ilość statków <i>Nombre des vaisseaux</i>	Cło palowe <i>Douane</i>	% ogólnej war- tości importu <i>% de la valeur totale d'importa- tion</i>	Sól <i>Sel de Baie</i>
A	B	C	D	
1476	1	120	0,1	600

2. BROUAGE **

A	B	C	D	Sól Sel
1468	2	130	0,7	200 + 25b + 1ł
1469	12	700	4,4	4500 + 50ł
1472	5	310	2	1750 + 1q
1474	2	160	0,6	2200
1475	21	4235	16,5	10850 + 6ł + 15b
1476	16	2800	4,5	7400
1498/9	?	?		65500
1506	?	?		165450

* Uwaga: tabele dotyczące importu nie podają % ogólnej wartości importu w wypadkach wątpliwych lub wówczas gdy niższy jest od 0,1. W ostatniej rubryce tabeli podane są towary przywożone w minimalnych ilościach, np. 0,5 koszyka (*Körbchen*) fig, 1 szt. sera, 2 szt. futerek itp. Rodzaje win i futer — zob. Th. Hirsch, *Danzigs Handels und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des deutschen Ordens*, Lipsk 1858. Ze względu na różnorodność używanych miar podliczam niektóre towary wg. jednakowej miary dopiero w omówieniu tabel. Tu używam następujących skrótów:

ł	— łaszt (ok. 2500 kg),	d	— decke (dot. futer i skór),
setki	— w wypadku soli 1 setka (100)	k	— kosz,
	= 7 ł, w wypadkach drze-	V	— faska,
	wa = ok. 2880 szt.,	q	— kwarter (1/4 łaszta),
b	— beczka (16 b = 1 ł)	sald	— salder,
sz	— szefla,	s	— sack — worek = 10 wiązek —
p	— w wypadku płynów — pi-	bund,	
	pen = 3 ohm, w wypadku su-	Vid	— vidral,
	kien i futer — paczki,	f	— funt,
kam	— kamień,	m	— mese,
ter	— terling = 31—40 szt. sukna,	schim	— schimese,
szt	— sztuka,	cent	— centnar.

} miary miedzi
i żelaza.

Wartość cła palowego podana jest w grzywnach pruskich.

** Nieco inne liczby podaje w swej pracy o gdańskim handlu solą C. Geiss, op. cit., s. 146 nn i w nieco innym układzie. Ponieważ różnice nie są duże, a wnioski wypływające z zestawienia liczb takie same, nie podaję jego wyników, zastrzegając się jednak, że być może w powyższych obliczeniach są nieznaczne błędy.

3. BAIE

A	B	C	D	Sól Sel	Wino Vin
1460	7	1660	5	374 ł	—
1468	58	6595 + 10 f	39	828 ł +32200	44 p
1469	32	2080	13,4	343 ł+ 12350	11 p
1470	68	7890 + 630 guld	35,1	556 ł+ 44850	50 p
1471	1	150	0,8	700	2 p
1472	23	2770	18	18000 + 1 q	10 p
1474	71	10360	40	16 ł+ 52600	7 p
1475	2	680	2,7	950	—
1476	15	3420	5,5	28 ł+ 9150+1 q	13 p
1498/9	6	470	0,7	ok.2200	2 p+ 6 kam
1506	?	?		7000	?

4. ZWIJN

A	B	C	D	Sól Sel
1471	1	100	0,5	600

5. FLANDRIA (FLANDRE)

A	B	C	D	Sól Sel	Słedzie Harengs	Sukno Drap	Oliwa Huile d'olive	Wino Vin	Inne Autres
1470	2	500	2,1	1000	4ł	7p flam	1p	46p+ 19v	1 ł fig 5v+2p rodzynek
1471	4	270	1,5	1050			6p		1p goździków 2v rodzynek
1474	3	260	1	700	31,5ł		25p	23v+ 1p	4ł fig 6v+2p rodzynek
1476	2	250	0,4			1 ter	3p	11b + 6p+ 2v	98 koszy rodzynek 8ł fig 7v owoców pld.

6. SLUIS (ECLUSE)

A	B	C	D	Sól Sel	Oliwa Huile- d'olive	Figi Figues	Rodzynki Raisins secs	Futra Four- rures	Korki Bouchons	Wino Vin
1470	1	50	0,2							
1471	1	200	1,1	500						
1474	1	100	0,3		2p	50k	4ł	1p	50000	
1476	1	100	0,1							3p

7. ANTWERPIA (ANVERS)

A	B	C	D	Sukno Drap	Chmiel Houblon	Wino Vin	Rodzynki Raisins secs	Sól Sel	Ser Fromage	Koce Couver- tures
1476	3	370	0,6	1,5 ter + 7 szt + 300	12 s	6p	8 k	100	1000	7000

8. WESTAPELEN

A	B	C	D	Sól Sel
1476	1	60		200

9. VLISSINGEN

A	B	C	D	Sól Sel	Sukno Drap
1476	3	?		425	15 szt + 1 p

10. VERE

A	B	C	D	Sól Sel	Sukno Drap
1471	1	40f			1 ter
1472	2	110	0,9	900	
1476	2	85	0,1	300	
1498/9	1	100	0,1	100	2 ter

11. GOES

A	B	C	D	Sól Sel de Brouage	Sledzie Harengs	Chmiel Houblon	Astrik ?	Oliwa Huile d'olive
1475	3	95	0,2					6 p
1476	4	120	0,1	650	1,5ł	2s	500	

12. BERGEN (OP ZOOM?)

A	B	C	D	Rodzynki Raisins secs
1470	1	60		0,5ł
1471	1	40		z balastem (?)
1474	2			z balastem (?)
1475	1			z balastem (?)
1476	6			z balastem (?)

13. WESTER SCHOUWEN

A	B	C	D	Masło Beurre	Mięso Viande	Futra Four- rures	Sól Sel	Sledzie Harengs	Sukno Drap
1460	2	50	0,1	6v	0,5b	5d			
1471	1	40	0,2				2ł	4ł	
1476	1								1,5 ter

14. ZIERIKZEE

A	B	C	D	Sól Sel	Suk- no Drap	Wino Vin
1476	3			100	9 ter	4 p

15. BROUWERSHAVEN

A	B	C	D	Sól Sel	Rodzynki Raisins secs	Sukno Drap	Wino Vin
1476	1			200	10 k		
1498	9	2	200	0,3		0,5 ter + 4 szt	1p + 6 b + 5 kam

16. ZELANDIA (ZEELAND)

A	B	C	D	Sól Sel	Chmiel Houblon	Sukno Drap	Sledzie Harengs	Wino Vin	Ryz Riz	Kam. młyn. Meules	Ołów Plomb	Rodzynki Raisins secs	Oliwa Huile d'olive	Inne Autres
1460	2	70	0,2	400+ 0,5l+ 50 b										
1468	2	140	0,8	70 l		2 p dord		9p		2		2 v		
1469	1	30	0,1											
1470	1	300	1,4											9 p fig
1471	4	570	2,8	1750		2 p	16 b	15p	8bel			2 v + 30 szt	7 p	
1472	26	3358	21,5	16250 +2l +1 q		17,5 ter + 24 szt. + 2 p	1 l	33p			22 szt	8 v	28 p	futra
1474	4	480	1,8	1050	17 s		9 l	6b					3 p	3 l fig futra
1475	1	?												
1476	14	1820	3	2325+ 2l		2 ³ / ₄ ter + 1 p	3l+ 6 v	8p						futra orze- chy

17. WATERLAND

A	B	C	D	Sól Sel	Sukno Drap	Wino Vin	Rodzynki Raisins secs
1498/9	8	780	1,2	1860	0,5 ter + 2 p	4 vat + 22 p + 2 kam	10 k

18. FLEEN

A	B	C	D	Sól Sel	Sledzie Harengs	Chmiel Houblon
1471	2	120	0,6	700	3 l	
1476	5			150		2 s

19. GOUDA

A	B	C	D	
1476	2			z balastem (?)

20. DORDRECHT

A	B	C	D	Sukno Drap	Chmiel Houblon	Sól Sel	Sledzie Harengs	Wino Vin	Oliva Huile d'oline	Ser Fromage	Orzechy Noix	Kam. młynsk. Meules	Rodzyn- ki Raisins secs	Inne Autres
1460	1	60	0,1											
1468	2	100	0,6	4 p dord		3 b		4 kam		2 f		10		
1469	1	300	1,9				61,5ł		2 p				100v	ryż
1470	1	50	0,2					2 p				3		
1471	1	40	0,2					10 p			2 ł			
1474	1	130	0,2	0,5ter	5 s	100								
1476	2	510	0,8	6 szt+ 1 ter+ 1 p	10 f	600		50v+ 1,5 b						orzechy figi
1498 9	1	45						1ł kam		85 b				

21. ROTTERDAM

A	B	C	D	Sól Sel
1476	1	590	0,9	1100

22. SCHIEDAM

A	B	C	D	Sól Sel	Sukno Drap	Rodzynki Raisins secs	Figi Figues	Sledzie Harengs
1460	2	130	0,4	500+	2 p	56 k	40 k	
1476	2	130	0,2	600				
1498 9	2	240	0,4	400	1 p+ 2 ter			3 ł

23. HILPEDAM

A	B	C	D
1498,9	1	55	

24. DELFSHAVEN

A	B	C	D	Sól Sel
1476	1			600

25. DELFT

A	B	C	D	
1476	2			z balastem (?)

26. LEJDA (LEIDEN)

A	B	C	D	Sukno Drap
1498,9				15 p (?)

27. ENKHUISEN

A	B	C	D	Sukno Drap	Sledzie Harengs	Astrik ?	Wino Vin	Sól Sel	Oliwa Huile d'olive	Masło Beurre	Inne Autres
1468	2	100	0,6	4 p karaz							
1469	8	540	3,4	12 p	6,5 ł	4000					
1470	1	40 guld		1 ter	7 b					3 ł	
1471	1	40	0,2				4 p				
1472	1	20 guld					2 p	350			
1475	4	200	0,7	0.5 ter					3 p		
1476	17	7280	11,7	3 ter+ 22 szt + 2p	25,5 ł		2 p	3 ł			
1498 9	13	1390	2,3	3 ter+ 15 szt	4 ł			900		1b	1 b mię- so

28. HOORN

A	B	C	D	Sukno <i>Drap</i>	Śledzie <i>Harengs</i>	Sól <i>Sel</i>
1476	2	?		8 szt + 0,5 ter	3 ł	2 ł
1498/9	8	540	0,9	1,5 ter		950+ 1 ł

29. EDAM

A	B	C	D	Sól <i>Sel</i>	Śledzie <i>Harengs</i>	Wino <i>Vin</i>	Rodzynki <i>Raisins secs</i>
1476	2						z balastem (?)
1498/9	3	205	0,3	12 ł + 350	7 ł	12 p + 1 v	1 p

30. MONNIKEDAM

A	B	C	D	Sól <i>Sel</i> <i>de Baie</i>
1468	1	50	0,3	250
1469	1	60	0,3	
1476	6	?		600
1498/9	2	300	0,4	800

32. HOLANDIA (HOLLAND)

A	B	C	D	Sukno Drap	Kanatas ?	Siedzie Harengs	Wino Vin	Sól	Kamiénie młynskie	Chmiel Houblon	Ser Fromage	Orzechy Noix	Inne Autres
1468	2	230	1,4	4 p lejd		5 ł							
1469	7	450 + 10 f	2,9	1 p		35 ł + 32 h							
1470	5	220	1	6 p		52,5 ł + 44 b	4 p	200	11	2 v			
1471	7	630	3,5	1 p + 1 ter		15,5 ł		1350					
1472	5	320	2	30 grz			5 p	2000				2 b	
1476	13	11742	18,8	1 ter + 34 p	1 szt	9 ł	6 p					3 b	piklingi (?) 7 stro
1498/9	25?	?		120 p + 16 ter									

31 AMSTERDAM

A	B	C	D	Sukno Drap	Sledzie Harengs	Sól	Orzechy Noix	Wino	Chmiel Houblon	Ser Fromage	Figi Figues	Astrik ?	Podzynki Raisins secs	Mięso Viande	Masło Beurre	Oliva Huile d'olive	Cukier Sucre
1468	5	205	1,2	4 p amst	39 i	1,5 i		10 p		9 i		4000					
1469	10	940	6	6 p	74,5 i			10 p				4000	20 k		3 b		
1470	5	550+	2,4	15 p + 2 ter	11,5 i	300		8 p						4,5 i			
1471	21	2305	14,9		27 i	5050 + 3 i + 1 q		2 p			1 p						
1472	9	710	4,4			4300 + 1 q											
1474	8	670	2,6		106,5 i	1500			132 s								
1475	30	9120	35,4	20 szt + 1 p + 1 ter	110 i + 13 b						8 k					15 p	
1476	32	17130	28	49 szt + 5 p + 11 ter	37,5 i	1200 + 0,5 i	3 v + 10 guld	53 p + 8 b + 6 v	3 s		19 k + 4 b	2000	1 v			3 p	5 k
1498/9	14	330	0,5	16 ter + 12 szt		6 i		20 kam + 11 v					14 v				

33. HERDEWIJK

A	B	C	D	Sukno Drap	Sól Sel
1471	2	150 + 65 guld		2 ter + 2 ł	
1472	1	40			250

34. DEVENTER

A	B	C	D	Sukno Drap	Wino Vin
1470	1	300	1,3	3 ter + 8 p	13b

35. KAMPEN

A	B	C	D	Tow. połudn. Marchan- disés mérti- dionales	Sukno Drap	Figi Figues	Sól Sel	Orzechy Noix	Oliwa Huile d'olive	Kam. młyński Meules	Wino Vin	Siedzie Harengs	Rodzynki Raisins secs
1460	3	320	1	4 b									
1468	2	40	0,2	2 ł		6 k		50		5	7 p	2,5 ł	
1469	1	40	0,1										
1470	3	340	1,4		31 p		600+ 20 ł	3 b					
1471	12	1005 + 100 guld	5,6										
1472	1	80	0,4				800						
1475	4	740	2,9										
1476	6	3190	5,2		2 p				3 p		10 kam	10,5 ł	50 k
1498'9	4	320	0,5										

36. STAVOREN

A	B	C	D	Sól Sel	Sukno Drap
1476	5	350	0,6		3 p
1498'9	4	380	0,6	700+1q	3 ter

37. HINDELOPEN

A	B	C	D	Sukno <i>Drap</i>	Korki <i>Bouchons</i>
1476	2	?		z balastem (?)	
1498:9	1	60	0,1	7 szt	1 v

38. WORKUM

A	B	C	D	Sukno <i>Drap</i>
1476	2	?		5 (szt ?)

39. TER SCHELLING

A	B	C	D	Sól <i>Sel de Baie</i>	Oliwa <i>Huile d'olive</i>	Chmiel <i>Houblon</i>	Sukno <i>Drap</i>	Wino <i>Vin</i>
1476	3	180	0,2	1 ł		2 s	1 p	6 p
1498 9	7	390	0,6	650+	32 p		2 p + 2 ter	8 kam + 1p

40. SYROPE

A	B	C	D	Sól <i>Sel</i>	Skóry <i>Peaux</i>
1460	3	?		4l + 52b + 300	3 v

41. FRYZJA (FRIESLAND)

A	B	C	D	Sól <i>Sel</i>	Sukno <i>Drap</i>	Skóry <i>Peaux</i>	Rodz. <i>Raisins secs</i>	Chmiel <i>Houblon</i>	Wino <i>Vin</i>
1471	8	603	3,4	2b	15 p	2 deke	2 k		
1474	6	1400	6	400	20 ter			38 s	
1475	2	780	3		1 ter				
1476	16	6900	11,1		10 ter + 8 szt				1 b

42. NEWCASTLE

A	B	C	D	Wino Vin
1468	2	12 + 15 f	0,3	12 p
1476	1	80	0,1	

43. SOUTHAMPTON

A	B	C	D	Suk- no Drap	Sól Sel	Putra Fourrures
1468	1	200	1,2	8 p	20 l	1 p

44. LONDYN (LONDON)

A	B	C	D	Sukno Drap	Sól Sel	Figi Figues	Wino Vin	Putra Four- rures	Koce Cou- vertu- res
1468	1	?		3p+14ter					
1475	2	470	1,8	11,5ter+	200 + 5 l	30szt +2p	3p+ 2v+ 2b 4p	2p	1p
1476	1	180	0,2	3,5ter					

45. SANDWICH

A	B	C	D
1475	1	?	?

46. HULL

A	B	C	D	Sukno Drap	Tow.kra- marskie Pacotille	Ołów Plomb
1474	2	170	0,6	1 p	10 p	
1475	2	570	2,2	1,5 ter+ 28 szt		8 szt

47. ANGLIA (ENGLAND)

A	B	C	D	Sukno Drap	Wino Vin	Słód Malt	Ołów Plomb	Sól Sel
1460	4	860	2,6	1 ter + 11 p				
1468	2	310	1,9	7 ter+3p	6p	1,5 l		
1475	2	300	1,1	5,5ter+5szt			6szt	
1476	10	2215	3,7	12,4ter+1p +20 szt.	2p		6foder+ 31,5conter+ 40 grz	350

48. SZKOCJA (SCOTLAND)

A	B	C	D	Sukno <i>Drap</i>	Sól <i>Sel</i>	Futra <i>Fourrures</i>	Tow.kra- marskie <i>Pacotille</i>	Inne <i>Autres</i>
1460	3	390	1,9	21p+96 ter	526b+20ł	6900+7p		
1468	2	110	0,8		12b	1 kispe		części ubrania
1469	5	300	1,9	5 p	27ł+128 sald	11 p	16 p	mięso
1470	10	892	3,9	2 p	138 sald+1ł	11 p	56 p	śledzie wina
1471	8	390	2,1		27ł+40 sald	75 p z suk.	13 p+3500	figi, wina skórki
1472	13	1340	8,7	4 p	900+118 sald +23ł	700	101p+7000	
1474	12	1860	7,6		58ł+200+26 sald+13b	4p+600	92p	wina
1475	8	675	2,7	2 p	44ł+300+12b	4 p	54p+200	ogrodowizna
1476	7	620	1	19p+23 ter	68,5ł	13 5 p	4p+9,5p z futrem	ołów
1498 9	13	?	ok. 5	(ok. 60 p)	?	?	ok. 60 p	
1506	?	?			82 ł	?	ok. 267 p	

49. WESTERSTEDE (OLDENBURG)

A	B	C	D	Pszenica <i>Froment</i>	Jęczmień <i>Orge</i>	Mięso <i>Viande</i>	Śledzie <i>Harengs</i>
1460	2	180				3 ł	53,5ł+5b
1468	1	16		1 ł	6 ł		

50. RATENBURG (?)

A	B	C	D	Masło <i>Beurre</i>	Mięso <i>Viande</i>	Konie <i>Chevaux</i>
1471	1	30		2 b	3 b	10

51. HAMBURG

A	B	C	D	Sukno <i>Drap</i>	Śledzie <i>Harengs</i>	Sól <i>Sel</i>	Piwo <i>Bière</i>	Chmiel <i>Houblon</i>
1469	1	120	0,7	3 ter	10,5 ł			
1471	1	60	0,3			20 ł	1 b	
1472	1	100	0,6			600		
1474	1					300		4 s
1475	2	?				16,5 ł		

52. RIPEN

A	B	C	D	Sukno Drap
1476	1	?		1 ter

53. AALBORG

A	B	C	D	Śledzie Harengs	Ślód Malt	Chmiel Houblon	Piwo Bière	Mięso Viande	Orzechy Noix	Sól Sel
1468	5	155	0,9	65,5ł+	2 b		52 b	7 b	6 b	
				31 b						
1469	6	270	1,7	107ł+				1,5ł		
				35b						
1470	4	90	0,4	43ł						2,5ł
1471	7	212	1	83,5ł+						
				4b						
1472	2	60	0,3	20ł						
1474	13	906	3	311ł+		1 ł		1 b		
				8b						
1475	15	416	1,6	250ł+						
				9b						
1476	2	50		17ł						

54. ARNSBRUCH

A	B	C	D	Żyto Seigle	Owies Avo- ine	Jęcz- mień Orge
1468	1	25		6 ł	2 ł	6 ł
1469	1	16		6 ł		

55. FLENSBURG

A	B	C	D	Masło Beurre	Mięso Vian- de	Słoni- na Lard	Żyto Seigle	Sól Sel	Śledzie Harengs	Szkło Verre	Futra Four- rures
1460	3	160	0,4	30 b	15,5 b	160 p					
1468	3	108	0,6		4,5 ł	5 p	4,5 ł				
1474	2	?			1 ł			10,5 ł			400
1475	6	?							1 ł		
1476	5	?				3 f				1000 szt	

56. DANIA (JUTLANDIA) (DANEMARK-JUTLAND)

A	B	C	D	Zyto <i>Seigle</i>	Pszeni- ca <i>Froment</i>	Owies <i>Avoine</i>	Masło <i>Beurre</i>	Mięso <i>Vian- de</i>	Śledzie <i>Harengs</i>	Ser <i>Fro- mage</i>	Konie <i>Che- vaux</i>
1460	1	30									
1468	1	28	0,1	9 ł	0,5 ł	9,5 ł	3 b	3 b		2 b	
1469	1	30	0,1								23
1472	1	200							14,5 ł		

57. KILONIA (KIEL)

A	B	C	D
1475	1		

58. HEILIGE HAFEN

A	B	C	D	Pszeni- ca <i>Froment</i>
1468	1	30		3,5 ł

59. FEMARN

A	B	C	D	Zyto <i>Se- igle</i>	Pszeni- ca <i>Froment</i>	Jęcz- mień <i>Orge</i>	Groch <i>Pois</i>
1468	7	171	1,1	1 ł	38 ł	33,5 ł	0,5 ł
1471	1	25	0,1		10 ł		
1472	1	30	0,1		2,5 ł		

60. HOLSZTYN (HOLSTEIN)

A	B	C	D	Pszeni- ca <i>Froment</i>	Sukno <i>Drap</i>	Sól <i>Sel</i>	Mięso <i>Vian- de</i>	Dorsz <i>Morue</i>	Jęczmień <i>Orge</i>
1460	4	216	0,6	19 ł	4 ter	4 b	4 b	2 b	
1468	2	100	0,6	10 ł					24 ł
1471	1	30	0,1	10 ł					

61. KOPENHAGA (KØBENHAVN)

A	B	C	D	Mięso Vian- de	Owies Avoi- ne	Sól Sel	Konie Chevaux	Sledzie Harengs	Futra Four- rures	Słonina Lard
1460	2	52	0,1	1ł+4b						
1468	1	40	0,2		12 ł					
1469	1	20		2,5 ł		0,5 ł				
1471	2	230	1,1				6			
1474	1	?		3 ł						30 polci
1475	2	?						8,5 ł	2,5 d	
1476	2	?		3 b						

62. NORDENBODEN (NORDENBRO?)

A	B	C	D	Tran Huile de foie de morue	Ryby Poissons	Skóry Peaux
1471	1	20	0,1	22 v	4 ł + 25 b	2 d

63. BELT

A	B	C	D	Jęcz- mień Orge
1468	1	15		5 ł

64. NORWEGIA (NORGE)

A	B	C	D	
1474	2	?		z balastem (?)
1475	1	?		z balastem (?)
1476	8	?		z balastem (?)

65. MALMÖ

A	B	C	D	Sledzie <i>Harengs</i>	Mięso <i>Viande</i>	Oliwa <i>Huile d'olive</i>	Łój <i>Suif</i>	Owies <i>Avoine</i>	Masło <i>Beurre</i>	Orzechy <i>Noix</i>	Sól <i>Sel</i>
1460	6	171	0,5	49,5 ł + 19,5 b	4 ł + 42 b		2 b				
1468	1	30	0,1	7 ł	11 ł				12 b + 1 ł		
1469	1	20	0,1		26b + 7,5ł				2 b		15 b
1470	5	134	0,6	15 ł + 15 b							38 ł
1471	5	224	1,2	88,5 ł + 9b+3v	7ł + 7 b			4 b			20 ł + 9 b
1472	2	50	0,3	23 ł + 8 b							
1474	5	150	0,6	36 ł + 17 b	8ł + 15 b	2p				1ł	15 ł
1475	5	170	0,7	54 ł + 59 b	1ł					10,5ł + 8 b	19,5 ł + 200
1476	1	30		13 ł + 24 b							

66. FALSTERBO

A	B	C	D	Sól <i>Sel</i>	Sledzie <i>Harengs</i>	Oliwa <i>Huile d'olive</i>	Sukno <i>Drap</i>	Mięso <i>Viande</i>	Orzech <i>Noix</i>
1468	1	30	0,1	20 ł					
1470	2	54	0,2	15 ł	23 ł + 10 b				
1472	2	80	0,4		36,5 ł	1 p	2 ter		
1474	2	280	1	46 ł	62,5 ł			0,5 ł	2 ł
1475	7	380	1,5	34 ł	31,5 ł				2 ł
1476	2	50							

67. AHUS

A	B	C	D	Mięso <i>Viande</i>	Masło <i>Beurre</i>	Skóry <i>Peaux</i>	Orze- chy <i>Noix</i>	Konie <i>Chevaux</i>	Ryby <i>Poissons</i>
1469	1	30	0,1	5,5 ł + 15 b		7 d	12 b + 2 ł		
1470	1	16							
1471	1	100	0,5	5 b	3 b			33	4 b

68. SKANIA (SCHONEN)

A	B	C	D	Sledzie Harengs	Orze- chy Noix	Mięso Viande	Masło Beurre	Sól Sel	Konie Chevaux
1460	29	141	4,3	608ł + 180b		13,5 ł	11 ł		
1468	1	50	0,3			25 ł	5,5 b	9 b	
1470	1	30	0,1	4,5ł		4 ł + 10 b		8 ł	
1471	4	105	0,6	42 ł + 71 b		2,5 ł		4b + 3,5ł + 40sald	2
1472	4	114	0,9	46,5ł + 30 b	0,5 ł	0,5ł + 10 b		0,5 ł	
1474	3	90	0,3	15,5ł + 18,5 b				17 ł	
1475	1	20							

69. BORNHOLM

A	B	C	D	Masło Beurre	Mięso Vian- de	Łój Suif	Ser Fromage	Ryby Poissons	Len Lin	Futra Four- rures	Konie Chevaux	Skóry Peaux	Owies Avoine
1460	4	81	0,2	52 b	26 b + 7,5 ł	8b	1,5 b		6 b		18		
1468	1	15		4 b							24		
1469	2	30	0,1	9 b	1,5ł + 38 b	3b					12		
1470	1	15		6 b									
1471	1	20	0,1	13 b	40 b	6,5b				1,5 d		4 d	
1472	1	12		5,5 b	4 ł + 4 b						19		20 b
1474	4	90	0,3	9 b	6 ł + 8 b	3b					39	6 d	
1475	7	180	0,6	2,5ł + 27 b	1,5ł + 2 b	5b		12 b		2 d	42	2 d	2 szt bydła
1476	2	20		21 b				5 b		50	6		

70. HELGE

A	B	C	D
1476	1	?	

71. SÖLVESBORG

A	B	C	D	Konie Chevaux
1475	1	30		30

72. WYBRZEZE BLEKINGE, KALMAR

A	B	C	D	Masło Beurre	Mięso Viande	Po- piół Cen- dres	Konie Che- vaux	Śledzie Harengs	Inne Autres
1460	6	201	0,6	41 b + 1 v + 10,5 ł	91,5 b + 11 ł	3 v	32	3 ł	skóry, łój futra
1468	5	131	0,8	20 b + 0,5 ł	30 b + 2 ł		65		ut supra
1469	7	164	1		37 b + 1,5 ł		115		ut supra słonina
1470	5	126	0,5	0,5 b + 0,5 ł	8 b + 1 ł		51		ut supra oliwa
1472	1	20	0,1	1 b	20,5 b + 1,5 ł		4		skóra
1474	9	?		3 b	1 b + 8,5 ł		149	2 b	ut supra smoła
1475	11	?		25 b + 1 ł	11 b + 0,5 ł		162		ut supra
1476	13	?		35 b + 1 ł	26 b + 11 ł		59		ut supra
1498 9	?	?					86		

73. OLANDIA (OLAND)

A	B	C	D	Masło Beurre	Mięso Viande	Ryby Poissons	Konie Chevaux	Woly Boeufs	Skóra Peaux	Futra Four- rures	Ser Fromage	Drewno Bois	Inne Autres
1460	15	385	1,1	3 b + 3 vidr	27,5 b 6 b		72	19	8 d + 150		1 b	300 + 250	Olej, tkaniny weł. astrik
1468	2	24	0,1	2 b	0,5 ł + 1 b			38**	150				
1471	2	35	0,2				38						
1472	1	12			1,5 ł		19		4 d + 150				600 astrik
1474	12	?		3, b	3,5 ł + 2 b	2 b	195/47**			1800		1400	
1475	10	?		3,5 b	0,5 ł	0,5 ł	206 40**	10	1 d	800 + 10 d	1 b		1900 Rinder?
1476	8	?		6 b + 0,5 f	1 ł + 14 b	4 b	110	15		2600		1200	łój

** Razem podana liczba koni i wołów

74. GOTLANDIA (GOTLAND)

A	B	C	D	Masło Beurre	Mięso Viam- de	Łój Suif	Ser From- age	Zyto Seigle	Pszeni- ca Froment	Maka Farine	Konie Chev- aux	Mieź Cuitre	Popiół Cen- dres	Futra Fourrares	Skóry Peaux	Smółka Poix	Inne Autres
1460	31	959	3	19,5b +3v	14,5f +91b	51b	60b	17b	175b +7f	5f	18	6 sziml	22v+	400+	2d	47b+	
1468	10	321	1,9	7b	7b	2b+	7b+	3f+	10f		138		0,5f	9p	50+	4f	sfód
1469	5	134	0,8	8b	13b	4b	1,5 tym	6b	5b f		20	0,5f	0,5f	1p	2p	5b	tran, sfód
1470	4	130	0,5	2,5b	1,5f+	5b	1b		7s	0,5f	36	12m	1f+	100	100	2f	stonina, drewno
1471	3	46	0,2	5b+	11b+	2b	5b				38	1 sziml	40v	6 grz			clipping
1472	4	71	0,4	0,5f	2f		1b				24		1v		800	1f	
1474	13	120	0,4	3,5b	17b	7b+			2f		102+			2650+		1f+	10f
1475	18	220	0,8	0,5b	4b+	9b	1b				400			4p		0,5b	Hanczken, wy- rob sukienne
1476	25	?		2b	5b+	19b+	1b			5k	22			1s		15,5f+	wytr. wełniane 10v ryby, 3f soli, 3 szt suk- na, 3f wełny

** Pferderaufen

77. SÖDERKÖPING

A	B	C	D	Masło Beurre	Mięso Viande	Zyto Seigle	Pszrenica Froment	Łój Suif	Mąka Farine	Konie Cher- aux	Popiół Cendres	Miedz Cuivre	Os- mund	Futra Fourrures	Ser Pro- mage	Inne Autres
1460	10	212	0,6	83 b + 12 v + 0,5l	2 l + 4 b	3,5l + 26b + 5l z ow- sem	10 l + 1 b	2 b	5,5l + 57,5b	151	19 p	1 szt		300 + 16 d	10,5 b	
1468	4	201	1,2	4 b + 5 l						95	3 l			200 + 3 d Huden		
1469	5	240	1,5	88 b + 4,5 l + 4 v	2 b + 3,5l			2 b		93	13 l + 23 v	2 f + 3 szim		200 + 24 d + 14 grz	1 b + 2 l	
1471	1	100	0,5							50						
1472	1	20	0,1	1 b						20	0,5 l					
1474	4	80	0,3	3 b						73						
1475	2	50	0,1	4 b	0,5l			1,5b		51				4 grz		
1476	4	60	0,1							30						skóry

79. STOCKHOLM

A	B	C	D	Maka Farine	Masło Beurre	Zyto Seigle	Pszenica Froment	Osmund	Mieź Cuivre	Popiół Cendres	Futra Four- rures	Konie Che- Huile de vaux, f.de.m.	Tran	Inne Autres
1460	20	773	2,2	33,51+ 141b	17,5b	95,5i	27,5b + 2i + 14i z owsem		9 szim + 1,5 f	149p + 67,5i	1050 + 4p	10		słód, owies, smota
1468	13	582	3,5		18b + 24v				4 szim + 36 szt + 34 m	93,5i + 154v	400 + 3p + 28 grz	19	4,5i + 2v	słonina, mięso łój, skóry
1469	28	1737	11,2	4,5i + 29b	10,5b + 2i				54 m + 3 szt + 6 f	160,5i + 457 v	800 + 6p + 22grz		5,5i + 4v	słonina, ryby, przędza
1470	17	640	2,8	3b	7,5b				5,5 m + 5,5 f	110 i + 152v	400 + 3d + 1p + 3grz			skóra, ser, tymer- werk
1471	17	865	4,3		3b				45 m + 6 szim + 11 f	129i + 154v	350 + 6p + 30 grz	6	2i + 28v	skóra słonina
1472	16	694	4,4		4b	5,5i			14 m + 5 szim + 6,5 szipt + 4,5 f	75i + 184v	200 + 3p + 5 grz	3	3i + 17v	ryby, miód, sól, koperwas
1474	20	570	2		4,5b		75,5i + 176v		1,5 f		2000 +		1i	słonina, konopie
1475	21	584	2,1		4b		118i + 150v		7 f + 1 m		500 + 1p		10i + 24v	2 i soli, ryby
1476	16	745	1,2		0,5b + 4v		77i + 265v + 10b				400 + 1p + 4 grz		3i + 22,5v	1 i cynku, słonina, ryby, skóry

82. LUBEKA (LOBECK)

A	B	C	D	Sól Sel	Sukno Drap	Sledzie Harengs	Masło Beurre	Mięso Viande	Rodzynki Raisins secs	Owoce Fruits	Poz. G	Oliwa Huile d'olive	Inne Autres
1460	59	3584	8,5	770ł	17p + 64ter + 7 drag + wartość ponad 1792 f + 425m + 150guld	67,5ł + 22b	25ł	30ł	2v + 2b + 10k	10ł	14ł	25p	goździki wełna, ryż imbir, mąka, sałeta, fut- ra, papier skóry
1468	55	2456	14,8	353ł	17p + 110 ter	91ł + 28b	1,5ł + 0,5b	16b + 3,5ł	1p + 6b + 1k 1v	12ł		16v + 32p	— „ —
1469	92	4200	27	597,5ł	24p + 104 ter	173ł + 41b		24b + 12,5ł	1v	3ł		58p	— „ —
1470	118	6255	28	511ł	20p + 163ter + 36szt + 1drag	292ł + 80b		15,5ł	2v	3ł			— „ —
1471	109	5126	28	652ł	12p + 50,5ter + 14 szt	187,5ł + 137b	1b	4,5ł	2v	— „ —			— „ —
1472	46	1430	9	504,5ł	1p + 33ter	56ł			2v	— „ —		11p	— „ —
1474	97	4013	15,6	528,5ł	2p + 188ter + 44 szt	159ł + 30b		5,5ł	11v	0,5ł	0,5ł	71p	— „ —
1475	185	6368	24,1	946ł	2p + 214,5ter + 151szt	27ł + 10b		7ł	6b + 0,5ł	— „ —		22p	— „ —
1476	168	9927	16	308ł + 16b + 3q	3p + 139,75ter + 32szt	1ł + 27b		1,5ł	5v	— „ —		8p	— „ —
1492*	53	?		1163,5ł + 68b	15p + 290ter + 17szt	46,5ł + 11b			18v	9b + 1ł			— „ —
1493*	45	ponad 3000		335ł + 4b	4p + 81ter	270,5ł + 20b			10v	121b + 9ł		8p	— „ —
1494*	34	ponad 2000		162,5ł	17p + 93ter	7ł				65b + 3ł		32p	— „ —
1495*	27	ponad 1000		406,5ł	10p + 9,5ter	55ł + 23b			16,5v + 1k	4ł		14p	— „ —
1496**	19	?		98,5ł	40ter + 10szt	18ł + 8b				4ł			— „ —

80. OSTHOLM

A	B	C	D	Konie <i>Chevaux</i>	Ślonina <i>Lard</i>	Popiół <i>Cendres</i>
1468	1	15		4	1,5ł+4b	4 ł

81. TRAVEMÜNDE

A	B	C	D
1476	1	?	

83. WISMAR

A	B	C	D	Śledzie <i>Harengs</i>	Piwo <i>Bière</i>	Pszenica <i>Froment</i>	Mięso <i>Viande</i>	Sól <i>Sel</i>
1460	5	250	0,7	1ł	8 b			
1468	8	255	1,5		20 ł			
1469	8	219	1,4		3 ł			
1470	2	40	0,1	2ł			9 b	
1471	3	75	0,4	1,5 ł		7ł		
1472	3	91	0,6			9ł		
1474	11	220	0,9	1ł		3ł	40 ł	5 ł
1475	15	370	0,8	1ł			11 ł	4 ł
1476	18	410	0,8					

84. WARNEMÜNDE

A	B	C	D
1475	1	?	
1476	1	?	

85. ROZTOKA (ROSTOCK)

A	B	C	D	Zyto <i>Seigle</i>	Jęczmień <i>Orge</i>	Śledzie <i>Harengs</i>	Rodz. <i>Raisins secs</i>	Sól <i>Sel</i>	Mięso <i>Viande</i>
1460	10	395	1,2	3 b					
1468	5	145	0,8	2 ł	23ł				
1469	14	560	2,3		5ł				
1470	12	300	1,3			2 b	2 b		
1471	9	227	1,2					6 ł	
1472	6	186	1,1					2,5ł	
1474	20	430	1,7			13 ł		6 ł	2 ł
1475	32	530	1,5			1,5 ł		1,5ł	0,5 ł
1476	45	740	1,5			2 ł		2,5ł	

do tabl. 82.

* Fr. Bruns, *Die Lübeckischen Pfundzollbücher*, s. 110, 111, 118, 119. Są to dane dotyczące statków wyjeżdżających z Lubeki do Gdańska.

** Dane do 1 lipca.

86. STRZAŁÓW (STRALSUND)

A	B	C	D	Mięso Viande	Masło Beurre	Śledzie Harengs	Groch Pois	Sukno Drap	Sól Sel	Zboże Blé	Wełna Laine
1460	20	771	2,4	104b+9ł	9 b	10ł+16b	23 b		2ł		
1468	15	450	2,6	2b+4,5ł	1 b	0,5ł				37b	
1469	13	412	2,6	10b+0,5ł	2 b	1ł					1 bela
1470	7	225	1	1ł		0,5ł					
1471	16	425	2,3	0,5ł					8b+7ł		
1472	3	110	0,7			3ł					
1474	18	410	1,7			1,5ł					
1475	26	490	1,6					8 szt	10 b		
1476	18	460	0,9						2b+17ł		
1498/9	4	80									

87. GRYFIA (GREIFSWALD)

A	B	C	D	Masło Beurre	Pszemica Froment	Żyto Seigle	Jęczmień Orge	Wełna Laine
1460	3	170	0,5	8b	2b			
1468	12	370	2,2		63ł	43ł	45ł	
1469	5	180	1,1					
1471	2	18	0,1					
1472	1	40	0,2		8ł			
1474	1							
1475	3	?						3 szt

88. NAKŁO (ANKLAM)

A	B	C	D	Ślód Malt
1460	1	30		16 ł
1468	5	136	0,8	
1475	1			z balastem (?)
1476	1			z balastem (?)

89. SZCZECIN (STETTIN)

A	B	C	D	Kam. mł. Meules	Żyto Seigle	Sukno Drap	Wino Vin
1460	1	100	0,3		12 b		
1469	2	65	0,4	z balastem			
1470	1	30	0,1	10			
1471	1	20	0,1	z balastem			
1472	3	120	0,7	35		2 p	
1474	6	105	0,4	2			54 v
1475	7	166	0,4	32		18 p	
1476	2	110	0,2				

90. TRZEBIATÓW (TREPTOW)

A	B	C	D	Mięso <i>Viande</i>	Żyto <i>Seigle</i>	Konie <i>Chevaux</i>
1460	3	42		26 b	6ł	8

91. GRYFICE (GREIFENBERG)

A	B	C	D	Żyto <i>Seigle</i>	Mąka <i>Farine</i>
1460	1	40		1ł	40ł

92. KOŁOBRZEG (KOLBERG)

A	B	C	D	Sól <i>Sel</i>	Masło <i>Beurre</i>	Żyto <i>Seigle</i>	Wino <i>Vin</i>	Sukno <i>Drap</i>
1460	2	40	0,1	2 ł	2 b	10 ł		
1470	1	20		2 ł				
1471	2	40		2 ł				
1474	3			2 ł		23 ł	3 v	1 ter
1475	1	?		4 ł	3 b			

93. DARŁOWO (RUGENWALDE)

A	B	C	D	Ryby <i>Poissons</i>
1470	1	30		0,5ł
1475	3			
1476	5	?		

94. SŁUPSK (STOLP)

A	B	C	D	Mąka <i>Farine</i>	
1460	2	120	0,3	20 b	
1469	1	15			bez tow.
1470	1	20			bez tow.
1474	1				bez tow.
1475	1				bez tow.
1476	5	?			bez tow.

95. LĘBA

A	B	C	D
1475	1		
1476	1		

96. POMORZE (POMMERN)

A	B	C	D	Żyto <i>Seigle</i>	Groch <i>Pois</i>	Mąka <i>Farine</i>	Słód <i>Malt</i>	Śledzie <i>Harengs</i>
1460	2	38	0,1	1ł+9b	12b	0,5ł	2b+28v	13b

97. HEL

A	B	C	D	Żyto <i>Seigle</i>	Klepka <i>Douve</i>	Konopie <i>Chanvre</i>
1498/9	1	100		56ł	200	1p

98. PUCK

A	B	C	D	Mięso <i>Viande</i>	Łój <i>Suif</i>	Ryby <i>Poissons</i>
1474	1			2,5ł+16b	2 b	5 b

99. KRÓLEWIEC (*KÖNIGSBERG*)

A	B	C	D	
1475	1			z balastem

100. KŁAJPEDA (*MEMEL*)

A	B	C	D	Dorsze <i>Morue</i>	Skóry <i>Peaux</i>	Słód <i>Suif</i>
1471	1	30			6 grz	
1476	2			1 ł		1,5 ł

101. WINDAWA

A	B	C	D	Miód pitny <i>Hydromel</i>	Miód <i>Miel</i>	Masło <i>Beurre</i>	Wosk <i>Cire</i>	Żyto <i>Seigle</i>	Pszenica <i>Froment</i>
1468	1	20						7 ł + 20 b	0,5 ł
1476	1	30		1 ł	2 b	2 b	6 kam		

102. KURLANDIA

A	B	C	D	Żyto <i>Seigle</i>	Futra <i>Fourrures</i>	Mieź Cu- ivre	Miód <i>Miel</i>	Wosk <i>Cire</i>	Mięso <i>Vian- de</i>	Holle ?	Flack- fisch	Ryby <i>Poissons</i>
1468	1	50	0,3	14 ł		2 szim		2 kam		1 sak	2000	
1471	1	40	0,2				3 b		3 k		15000	1 ł
1472	1	20	0,1				6 ł + 4 v + 6 b				2 b	5 b
1475	2	?			2400		6 b	9 kam + 2 szipf				
1476	3	?					2 ł + 8 b	1,5 szt			4000	3 ł

103. RYGA (RIGA)

A	B	C	D	Zyto Seigle	Wosk Cire	Pszrenica Froment	Smółta Poizt	Masło Beurre	Słonina Lard	Len Lin	Konopie Chanvre	Przędza Fil	Miód Miel	Popiół Cendres	Mąka Farine
1460	2	55	0,1			3 ł		8 b	2 b		9,5 v + 15 ł	16 f + 3,5 ł (?)	2 b + 2 ł (?)		
1468	3	82	0,5	22 ł	2 stro						4 v + 57 ł	140 + 11,5 f	2,5 ł	56 ł	
1470	5	220	0,9								6 v 1 v	1,5 ł 4 f + 4 kophil +	2,5 ł 2,5 ł + 8 b	41,5 ł 356 ł	1 ł
1471	5	231	1,2				6 ł								
1472	15	460	2,9				7 ł								
1474	4	904	0,3		1 szt + 1 szpif					2 k + 3 v	2 k + 4 v	kabel + 7,5 ł + 40 szt	14 ł	12 ł	
1475	2	50	0,1				3 ł				5 v	3 ł + 30 szt + 3 quor	1 ł	9 ł	
1476	7	208	0,3				1 ł			5 szpif	4 k + 7 v + 1,5 szpif	0,5 ł kabel + 17 szpif + 14 szt	20 ł	30 ł	1,5 ł

104. PARNAWA (PERNAU)

A	B	C	D	Popiół Cendres	Orze- chy Noix	Konopie Chanvre	Przędza Fil	Chmiel Houblon	Owies Avoine	Jęczmień Orge	Skóry Peaux	Tran Huile de foie de m.	Piwo Bière
1469	3	55	0,3	11,5ł		11v+ 2,5f		0,5v	2ł	2ł	3d	1,5ł	
1470	3	290	1,3	49ł									
1472	1	60	0,3	18ł								1ł	
1475	3	?		29,5ł		2 szypf	1,5ł						3v
1476	1	?		8ł	3 ł		1ł						

106. KOKENHUSEN

A	B	C	D	Masło Beurre	Słonina Lard	Mięso Viande	Łój Suif	Konie Chevaux	Wóły Boeufs	Owce Moutons	Siedzie Harengs	Futra Four- rures	Zboże Blé	Inne Autres
1460	5	109	0,3	16b+2l +2vid	46,5b +4v	11l+44b	16v+ 9 b	14	1	2	05.l+0,5b	9 d		ser, wosk klepka
1468	3	78	0,4		1,5b			26					4 ł	
1469	1	10			3 f	0,5ł		12						
1471	2	25	0.1					6	12					8 b smoły
1475	1	20						28						
1476	1	20						14						4,5ł innych towarów

107. OZYLIA (ÖSEL)

A	B	C	D	Zyto Seigle	Psze- nica Froment	Jęcz- mień Orge	Owies Avoine	Masło Beurre	Skóry Peaux	Tran Huile de foie de m.	Skód Malt	Inne Autres
1460	3	102	0,3	31 ł	14 ł	2 ł		0,5ł+2b	4 d			
1468	5	125	0,7	29 ł	9 ł	16,5ł	1 ł	2 b		1 v	4 ł	mąka, miód

108. WYBORG

A	B	C	D	Tran Huile de foie de m.	Hecket ?	Masło Beurre
1472	1	20	0,1	6v+6,5ł	19,5f	
1475	1	20		43 v	3 szipf	0,5 ł

109. OLZEBUE

A	B	C	D	Tran Huile de foie de m.	Masło Beurre	Futra Four- rures	Skóry Peaux
1476	1	20		4 v	3,5 b	20 d	7,5 d

110. ABO (TURKU)

A	B	C	D	Masło Beurre	Popiół Cen- dres	Mąka Far- ne	Tran Huile de foie de m.	Międź Cuivre	Futra Fourrures	Zyto Seigle	Psze- nica Fro- ment	Konie Che- vaux	Inne Autres
1460	9	263	0,8	247b + 1 vid		1ł + 4b	9b + 37v + 2,5ł 42v + 4ł	16 szim	49d + 8p + 9grz		5 ł		Śród, mięso, skórki
1468	12	135	0,9	193b + 5ł				11 szim	39d + 2p + 300 + 42grz	15 ł		18	popiół, skórki, słonina, ryby
1469	14	830	5,3	156b + 5ł	18v +		89v + 8ł	5 szim	300 + 20 grz			25	popiół, słonina, skóry
1470	21	783	3,4	106,5b + 6ł	15ł		81v + 10ł	13 szim	950 + 4d + 30 grz			4	mięso, ryby, smoła,
1471	26	1315	7,3	236,5b + 2,5ł + 1v	17v + 3ł		203,5v + 10ł	11 szim	100 + 5d + 79 grz			38	ryby, słonina, 1f osmund, skóry
1472	12	570	3,6	82b + 2,5ł	25v +		79v + 19ł	6f + 8 szim	50 + 53 grz + 4d + 1 szim			33	słonina
1474	14	883	3,2	3,5b + 1,5ł	2ł		6ł + 9v		100 + 1 szy- mest + 65 grz			36	0,5ł osmund, ryby, owies, hanczen
1475	17	920	3,7	39,5b + 4,5ł			4ł + 8v 5ł + 97v		4p + 10d 47 d + 8 szymest + 3p + 16 grz			44	ryby mięso, skóry
1476	25	1863	3	37b + 0,5ł + 1 szipf								9	ryby, 3ł soli, skóry, strö- mlinge

111. RAMEL

A	B	C	D	Masło Beurre	Tran Huile de f. de m.	Ryby Pois- sons	Konie Che- vaux	Słoni- na Lard	Futra Four- rures	Smola Poix
1469	1	30		0,5b						
1471	1	20		0,5b	5v+	3ł+				
					0,5ł	31v				
1474	3	70		7b	5v+	26ł+				
					1ł	8b+				
						2f				
1475	2	?		2b	10v+		16	5b+		
					2,5ł			1ł		
1476	2	50		1b	14v+	8b			2d	2ł
					0,5ł					

112. FINLANDIA (FINLANDE)

A	B	C	D	Konie Che- vaux	Tran Huile de f. de m.	Słoni- nina Lard	Masło Beurre	Ryby Poissons	Skóry Peaux
1474	4			25	1 ł	7 b	9 b	1 ł	
1475	5			2			1 b		4 d
1476	5			5	3 ł +	8 b		2,5ł+	
					14 v			3 szpif	

113. WELAU

A	B	C	D	Sól Sel
1472	1	80	0,4	800

114. HARKEN

A	B	C	D	Rodzyn. Raisins secs
1460	2	100		14 k

TABL. II. IMPORT MORSKI GDAŃSKA (NIEKÓRE TOWARY)
(*Importation maritime à Gdańsk — articles les plus importants*)

Rok Année	Ilość statk. Nombre de vaisseaux	Cło palowe Douane	Sól Sel	Sukno Drap	Śledzie Harengs	Konie Chevaux	Osmund	Miedź Cuivre
1460	317	32293	1347 ł	51p+165 ter+ 7 drag	816 ł	356	—	1 szt+22 szim
1468	300	16510	4400 ł	33p+116 ter+ 271 szt +10 ł	215,5 ł	464	—	36 szt+17 szim +34m
1469	307	15507+ 10 f	2400 ł	45p+107 ter	515 ł	330	—	117szt+118szim +8,7m
1470	328	22438+ 750 guld	4650 ł	30p+170 ter+ 68 szt+1 drag	511 ł	114	—	128szt+8,5 szim +1,5m
1471	371	17847	1800 ł	14p+69,5 ter+ 62 szt+2 ł	483 ł	244	1 p	26 szt+80,5szim +114m
1472	241	15598+10 f+2 guld	4200 ł	5,5p+52,5 ter+ 28 szt+30 grz	204,5 ł	126	—	6,5 szt+16 szim +16m+10g
1474	403	25642	1160 ł	4p+210,5 ter+ 97 szt	770,96 ł	707	92,2 ł	1,5 f
1475	525	25611	2300 ł	10p+237,25 ter+ +259 szt	498,08 ł	717	138,25 ł	1m+8f
1476	634	61872 +10f	2450 ł	27p+199,15 ter+ +201 szt	120 ł	255	101,75 ł +10b	—
1498/9	795	59072	2200 ł	120p+281 ter+ 44 szt	1673 ł	86	206 ł+ 11b	32 szim
1506	1802	150691	42 00	419p+704,5 ter+ +180 szt	2032,18 ł	?	105 ł+ 37v źel+ 756,5 ł+ 289v+ 210 szt	20 szt+89 szim +10m

Opublikowane tabele nasuwają liczne uwagi szczegółowe. Przy wielu miejscowościach podane są dane dotyczące zaledwie jednego roku lub paru lat. Oznacza to, że w innych latach żadne statki z miejscowości tej nie przybywały. Ogólna ilość statków jest w tabelach większa od sumy statków przybywających z poszczególnych portów oczywiście dlatego, że nie zawsze punkt wyjścia był w księdze zapisany, o czym pisałem we wstępie.

O wiele ważniejsze jest zagadnienie przybywających do Gdańska „pustych“ statków, a mówiąc ściśle statków, których towar nie został wymieniony. Ilość ich była dość duża. W roku 1460 było ich 55, w 1468 — 2, 1471 — 120, w 1474 — 75, w 1475 — 136, w 1476 — 326 (!), 1498/9 — 212.

TABL. III. EKSPORT MORSKI GDANSKA (WAŻNIEJSZE ARTYKULY)
 (Exportation maritime de Gdańsk — articles les plus importants)

Rok Année	Ilość stat. Nombre de vaisseaux	Cło palowe Douane	Zwio Seigle	Pszemca Froment	Kleпка Douze	Wanços Wagenschoss	Miedz Cuivre	Ołów Plomb
1460	245	19337			26550 + 51	316100	42b + 20szt + 1c + 1d + 2m + 4szim + 27p	167 szt + 23 c
1470	603	31950	2100 + 500sz	120 1	40500	270000	90 m	
1475	631	35899	1895	53 1	21100	261000	42szt + 7m + 15szim + 30c + 2f	15 c
1490	720	46908	9513,5	122 1	38050 + 21	39975	36m + 82c	7 szt + 14 foder
1491	607	43565	5645,5	73 1	26650 + 121	52100	28m + 64c + 85 szt	16 szt + 3foder + 6c
1492	562	44170	10259,5 + 12b	190,51	23450 + 11	22150	20 m	43 szt + 15 foder + 86c

 DOWOZ WISŁĄ DO GDANSKA ²³
 (Transport par la Vistule au Gdańsk)

1463			228 + 40 sz	—	—	—		6 szt
1464			1783 + 13 sz	41 + 27sz	33300	353000 + 99szt + 1q		64 szt
1465			1613 + 47 sz	1 1	9700	48500 + 177 szt	17 c	65 szt

Zjawisko to może być interpretowane dwojako (oczywiście o ile pominiemy się niedbalstwo czy pośpiech pisarza). Albo statki te przybywały po towar pusty bądź z balastem, albo też zawijały do portu gdańskiego z takich czy innych przyczyn nie wyładowując, przynajmniej otwarcie, swoich towarów. Teza pierwsza świadczyłaby o bardzo intensywnym zapotrzebowaniu na towary dostarczane przez Gdańsk, jeżeli opłacałoby się wysłać w jedną stronę puste statki. Tezę tę również potwierdzałyby dane zawarte w bardziej wyczerpujących materiałach XVI-wiecznych. Tak np. w księdze cła palowego w 1584 r. bardzo wiele statków przybywa do Gdańska jedynie z balastem²⁴. Biorąc pod uwagę znaczny eksport zboża już w końcu XV wieku można chyba przyjąć, że część statków bez wymienionych towarów przyjeżdżała do Gdańska pusta.

²³ M. Biskup, *Handel wiślany* oraz WAP Gdańsk 300.19.2.

²⁴ WAP Gdańsk 300, 19. 12.

Sądząc z nielicznych wzmianek, ruch w porcie rozpoczynał się w końcu marca; najwcześniej oczywiście przybywały statki z najbliższych krajów. Od czerwca do sierpnia ruch wyraźnie się natężył. M. in. w tym okresie przybywały floty z Baie, wioząc sól. Okres września — października, po którym w zasadzie kończyła się żegluga na Bałtyku²⁵, znamiłowało ponowne ożywienie handlu morskiego w związku z masowym dowozem śledzi.

Analiza powyższych tabel pozwala na postawienie ze szczególną siłą zagadnienia rejonizacji handlu gdańskiego. Tym też problemem zajmę się bliżej.

Geograficzne zgrupowanie sąsiadujących miejscowości uwidoczniomych w tablicach powinno pokazać: 1) czy pewne tereny specjalizują się w handlu własnymi produktami, 2) jaką rolę ich handel odgrywał w ogólnym bilansie Gdańska. Omówienie handlu według stref geograficznych rozpocznę od zachodu.

III

Najodleglejším rejonem, z którym Gdańsk utrzymywał kontakty handlowe było wybrzeże Zatoki Biskajskiej. Jak wynika z tabel, eksportowało ono nad Bałtyk, mniej więcej równomiernie w ciągu II poł. XV w., sól i wino. Mniejszą rolę odgrywały przywożone stamtąd towary wschodnie i południowe, idące tranzytem z krajów dalej położonych. Wino pochodziło przeważnie z winnic Akwitanii i Poitou, i przywożone było głównie z La Rochelle. Odgrywało ono dość poważną rolę w handlu bałtyckim²⁶.

Sól przywożono do Gdańska głównie z salin zachodnio-francuskich. Taniać i łatwość eksploatacji soli morskiej, taniać i szybkość jej transportu drogą wodną — wszystko to sprawiało, że sól francuska odgrywała w rejonie Bałtyku bez porównania większą rolę, niż sól kopalniana małopolska, a nawet niż sól z Fryzji, z Lüneburga itp., zapewne ze względu na lepszą jakość i łatwość eksploatacji. Analogicznie rzecz się miała z solą portugalską z Lizbony, przywożoną jednak w o wiele mniejszych ilościach. Warto zwrócić uwagę, że w niektórych wypadkach²⁷ statki płynące z Lizbony dopiero we Francji ładowały sól, przywożąc z Lizbony produkty południowe. W XV wieku w trzech punktach wydobyć soli morskiej było szczególnie intensywne: wybrzeże zatoki Baie, koło miejscowości Bourgneuf i Bouin, gdzie pola dobowania soli jeszcze w XVII wieku oceniano na 260 hektarów (najbogatsze saliny Beauvoir i la Barre de Monts)²⁸; na południe od Baie, drugą miejscowością, z której wywo-

²⁵ Por. E. Cieślak, *Z zagadnień historii prawa morskiego na Bałtyku*, „Przegląd Zachodni”, 1951; tenże, *Niektóre zagadnienia hanzeatyckiego handlu i transportu morskiego*, „Przegląd Zachodni”, 1952; St. Matysik, *Zagadnienie zimowej przerwy w bałtyckiej żegludze Hanzy w XIV i XV w.* „Zapiski TNT” t. XVI z. 1—4.

²⁶ H. Pirenne, *Un grand commerce d'exportation au Moyen Age: les vins de France*, „Annales d'Histoire Economique et Sociale” t. V. 1933, szczególnie s. 243.

²⁷ *Scriptores Rerum Prussicarum* (dalej cyt. SRP) t. IV, s. 797, 1495 r.; por. również WAP Gdańsk 300,19,3 (ks. palowa).

²⁸ A. A g a t s, *Der hansische Baiehandel*, Heidelberg 1904, s. 3 nn.

żono sól było Brouage (niem. Borwass), duży i ważny port, rozwijający się w oparciu o skład na towary południowe, wywożone na północ, ale przede wszystkim o ok. 8000 hektarów salin nadbrzeżnych²⁹; wreszcie w najmniejszych ilościach sól francuska przywożona była z La Rochelle, a mianowicie sól morska, wydobywana z salin wyspy Ré. Nie wglębiając się tu w organizację wydobywania i oczyszczania soli³⁰ chcę tylko zaznaczyć, że stała ona na wysokim poziomie, skoro mogła wystarczyć na zaopatrzenie w towar do 1000 wielkich statków rocznie³¹, nie licząc wywozu soli dla zaplecza francuskiego. Odpowiednio wysoko stała też organizacja zakupu soli. Duże floty kupców z poszczególnych miast, związków miast, czy krajów (*Baiefahrer*) przybywały do Baie po sól w miesiącach letnich, rzadko kiedy obracając dwa razy do roku³². Do Gdańska np. wpływały jednocześnie floty liczące 50, 60 lub nawet więcej statków z solą³³. O opanowanie tego handlu toczyła się w XV wieku zacięta walka, w której obok Francuzów i Hanzeatów udział brali również Holendrzy i Anglicy³⁴. Przyczyny jej stają się jasne przy uwzględnieniu cen soli w Baie oraz w basenie Bałtyku.

TABL. IV. CENA I ŁASZTU SOLI³⁵
(*Prix d'un last du sel*)

Rok	w zach. Francji	w Prusach (Gdańsk)
1427	10—12 grzywien	24 grzywien
1436	9 grzywien 9 szkojcy	13 grzywien 21 szkojcy
1438/9	21 grzywien 8 szkojcy	27—32 grzywien
1440	12 grzywien	48 grzywien
1452	2—3 grzywien	12 grzywien 2 szkojcy
1453/4	2—3 grzywien	12 grzywien 12 szkojcy
1485/6	40 grzywien	50 (?) grzywien

²⁹ A. Agats, op. cit., s. 23.

³⁰ E. B o u g o u i n, *Nantes, port du sel au XVI siècle: de la légende a l'enquête*, „Annales d'Histoire Économique et Sociale“ t. VIII, 1936, s. 140 nn.

³¹ A. Agats, op. cit., s. 16 podaje, że w 1542 r. na redzie Bourgneuf stało jednocześnie 200 okrętów. W HR, III, 2, nr 251 z 1488 r. jest wzmianka, że przybyły 2 statki o łącznej wyporności ponad 150 tonn.

³² Organizacja handlu solą w Baie, por. A. A g a t s, op. cit., s. 16, 25 nn. C. Geiss, *Der danziger Salzhandel von 14. bis 17. Jh. (1370—1640)*, rkps Gdańsk 1925, w WAP Gdańsk, a także Paradesus, *Collection des lois maritimes t. I, Rôles d'Oléron*. Literaturę podaje E. C i e ś l a k, *Prawa i obowiązki kapitana statku wg Rôles d'Oléron*, „Zapiski TNT“ t. XVII, zesz. 1—2.

³³ WAP Gdańsk ks. palowe 300, 19, 3, 5, lata 1468, 1470, 1474.

³⁴ Przykładowo por. SRP IV, 614, 732, 788; V, s. 443. HR II, 6, s. 421. HUB: VIII, 29, 790, nr 97, 8 i in. Por. A. A g a t s, op. cit., s. 16, 21, 37, 38, 88 nn.; R. D a m u s, *Danzig Beziehungen zu Frankreich*, ZWGV t. V, np. s. 28 nn.

³⁵ Na podstawie cen podanych w kronice C. W e i n r e i c h a, SRP IV i zestawień z HUB, HR zamieszczonych w pracach C. G e i s s a, op. cit., s. 61 nn., A. A g a t s a, op. cit., s. 29 nn.

Cena 1 łasztu soli francuskiej w Gdańsku była niekiedy przeszło trzykrotnie wyższa niż w Baie, transport soli opłacał się więc sownie. Wśród statków płynących w większych flotyllach do Baie przeważały duże holki o pojemności 30 — 82 łasztów. Były nawet większe, ale przeciętnie, sądząc z ksiąg cła palowego, rzadko trafiał się transport soli na jednym statku przekraczający 70 łasztów. Nawet w wypadku, kiedy zysk na łasce wynosił tylko 10 grzywien (wyjątkowo mała różnica cen), dochód brutto z obrotu solą przewiezioną tylko jednym statkiem wynosił około 700 grzywien, podczas gdy koszt frachtu 1 łasztu soli z Francji do Gdańska rzadko kiedy przekraczał 8 grzywien na średnim statku³⁶. Oczywiście, częste straty całego ładunku, konieczność kupowania co kilka lat nowego statku zmniejszały znacznie zarobki³⁷, niemniej zysk był tak znaczny, że warto było kupcom toczyć krwawe boje o zmonopolizowanie go, lub przynajmniej o zdobycie w nim jak największego udziału. Stąd też ożywiony handel z zach. Francją stanowił, obok handlu zbożowego, główną pozycję w bilansie kupieckim miast Hanzy³⁸. Lubeka, w XV w. niejako stolica Hanzy, skupiła w swym ręku bardzo poważną część handlu solą francuską, organizując i wysyłając do Baie floty liczące po paręset okrętów³⁹.

Jest ważne dla roli i rozwoju kapitału kupieckiego, że większość okrętów jeżdżących do Baie była w posiadaniu dosłownie kilku wielkich kupców, monopolizujących częściowo przywóz soli francuskiej. Lubeka jeszcze do końca I połowy XV wieku była tym ośrodkiem przeładunkowym, skąd dopiero rozprowadzano sól do poszczególnych portów bałtyckich⁴⁰.

IV

Drugim rejonem gospodarczym handlu gdańskiego, w świetle opublikowanych tablic, jest H o l a n d i a i sąsiednie prowincje. Oto 2 tabele zbiorcze dotyczące handlu holenderskiego.

Głównymi towarami importowanymi z Holandii do Prus w II połowie XV wieku były: sól, sukno i śledzie⁴¹. Artykuły żywnościowe, jak również towary kolonialne (rodzynki, figi, cukier, pieprz itp.), które mieściły

³⁶ C. S a t t l e r, *Handelsrechnungen des deutschen Ordens*, Lipsk 1881, podaje, że koszt frachtu 1 ł. soli w 1428 r. wynosił 8 grzywien (s. 493), w 1438 10 grz. (s. 498). Nawet koszt frachtu 1 łasztu soli z Baie do Rewalu w 1442 r. wynosił tylko 14 grz. ryskich, tj. ok. 9,3 grz. pruskich (HUB VIII, 61).

³⁷ Cena holku we flotach płynących z Prus do Baie wynosiła 1400—2400 grz. (HUB VIII, s. 84, par. 23, 24).

³⁸ W. V o g e l, *Geschichte der deutschen Seeschifffahrt*, Berlin 1915, s. 360.

³⁹ HUB IX nr 978, 1496 r. *Summa in all deszer szepe ... de na sol te gen mogen ... zin 200 unde 61*. Większość statków znajduje się w posiadaniu 9 wielkich kupców (Basedow, Beselers, Bardewik i in.), skupiających w swym ręku prawie cały wielki handel solą.

⁴⁰ Por. zestawienia: C. G e i s s, op. cit., s. 92 oraz K. K u m l i e n, op. cit., tab. III.

⁴¹ N. P o s t h u m u s, op. cit., s. 228, podaje, iż różne obroty kupców amsterdamskich handlujących z Gdańskiem w II poł. XV w. wynosiły przeszło 2580 grz. Z tego 54% obrotu przypadało na handel suknem, 32% na handel solą, 11% na handel śledziami. Por. też wykazy handlu tych kupców; tamże, s. 230-2.

TABL. V. IMPORT Z HOLANDII I ZELANDII
 (Importation de Hollande et de Zélande)

Rok Année	Ilość statków Nombre de vaisseaux	Cło palowe Douane	% ogólnej war- tości importu % de la valeur totale d'importation	Sól Sel	Sukno Drap	Śledzie Harengs	Towary połud- niowe Marchandises méridionales	Oliva Huite d'olive	Kamienie mylnskie Meules	Wino Vin	Inne Autres
1460	13	752	1,8	104t(7,7% ca- łej soli przy- wożonej do Gdańska)	2p+12f(ok 0,2% całości sukna)		**				masło stonina
1468	16	865	5,24	21t(0,42%)	18 szt (ok. 0,5%)	44t(20,4% ca- łego importu śledzi)	**		26	4 kam	masło stonina
1469	29	2360+10f	15,2	—	4p+10 szt	2692t(52,2%)	**	2p		10p	masło stonina
1470	18	960+40 guld	4,1	15t(0,3%)	1ter+6p	59t(1,5%)	**	7p	11	13p	masło stonina
1471	55	5010+165 guld+40f	18,5	819t(46,6%)	4ter+2t(1)+ 3p+31 szt	65,5t(13,6%)	**	28p		17p+6v	masło stonina
1472	45	4678+2 guld	30	1870t(44,5%)	17,5ter+2p+ 24szt+30 grzyw	1t(0,5%)	**			4b+5 kam	masło stonina
1474	14	1530 guld	6	200t(17,2%)	0,5 ter	115,5t(15%)	**	5p		6b	chmiel
1475	38	3000	9,5	—	1,5 ter+44p+ 20 szt	111t(22,3%)	**	24p			
1476	120	23397	37,8	700t(28,5%)	31,25 ter+ 160 szt	91t(75,9%)	**	9p			
1498/9	ok. 400		ok. 45-50		ok. 50 szt+ok. 150ter(ok. 40%)	? prawdopo- dobnie przeszło 1000t(ok.50%)	**			88p+51.5b +10 kam	chmiel
1506	?				ok. 350—400 ter (ok. 45%)		**				

TABL. VI. EKSPORT DO HOLANDII
(*Exportation en Hollande*)

Rok <i>Année</i>	Ilość statków <i>Nombre de vaisseaux</i>	Cło palo- we <i>Douane</i>	% ogólnej war- tości eksportu <i>% de la valeur totale d'exportation</i>	Klepka <i>Douve</i>	Wań- czos <i>Wagen- schoss</i>	Zyto <i>Seigle</i>	Drze- wo ci- sowe <i>Bogen- holz</i>	Prze- nica <i>Fro- ment</i>
1460	ok. 20	ok. 800	ok. 40	ponad 1300	ponad 31600		ponad 1000	
1490***	17	1113	23	2150	400	419 ł		3 ł
1491***	55	4472	90	2450	7850	658 ł		5 ł
1492***	38	2893	64	1050	200	892 ł		19,5 ł

się w niewielkiej liczbie kosztów, woreczków itp., odgrywały w ogólnym bilansie o wiele mniejszą rolę. Tak wzrost liczby statków, jak i wzrost ogólnej wartości przywozu holenderskiego (w stosunku do całego importu) świadczą zupełnie wyraźnie o rosnącej roli, jaką odgrywali Holendrzy w handlu Gdańska: od 13 statków, przywożących towar stanowiący ok. 1,8% wartości całego importu, do przeszło 400 statków, przywożących ok. 50% wartości całego importu. Na szczególną uwagę zasługuje wzrost znaczenia importu sukna holenderskiego. O ile w sześćdziesiątych latach XV wieku Holendrzy zaspakajali tylko parę procent całego zapotrzebowania na sukno, o tyle w 1506 przywozili oni blisko połowę całego sukna.

W XV wieku, i to chyba właśnie w II jego połowie, powstaje i rozwija się holenderski przemysł rybny. Śledzie, które na przełomie XIV i XV w. opuściły dawne swoje szlaki i skierowały swe ławice ku wybrzeżom holenderskim, zaczynają odgrywać w handlu Amsterdamu, Enkhuisen itp. coraz większą rolę. Ten proces odbywał się z niewątpliwą stratą kupców Hanzy (Lubeki, Szczecina), którzy opanowali połowy śledzi koło wybrzeży Danii i Skanii (o czym niżej). W każdym razie przeszło połowa śledzi dowożonych do Prus na pocz. XVI w. — to śledzie dostarczane przez Holendrów.

W XV wieku, sądząc z tabel, największą rolę w imporcie z Holandii odgrywała sól. Znaczny udział Holendrów w przywozie soli (dochodzący do przeszło 40% całego importu soli) świadczy nie tyle o rosnącej eksploa-

* W źródłach uwzględniono statki, których punktem wyjścia były: Holandia, Ze-landia, Amsterdam, Monikendam, Edam, Horn, Syrope (?), Enkhuisen, Delft, Schiedam, Rotterdam, Dordrecht, Fleen, Brouwershaven, Zierikzee, Schouwen (wyspa), Goes (na Boveland), Veere i Vlissingen (na Walcheren) oraz Kampen, Antwerpia, Sluis, Hardewijk i Deventer. N. Posthumus, op. cit., s. 88, stwierdza, że na przełomie XV i XVI w. najwięcej było statków amsterdamskich — do 14% wszystkich holenderskich.

** Niewielkie ilości fig, rodzynek, ryżu, owoców, cukru, korków itp.

*** Dane dotyczące towarów i okrętów w tych latach opracował V. Lauffer. Ponieważ zaledwie ok. 10% wypływających z Gdańska statków podawało cel swojej podróży, więc w rzeczywistości do poszczególnych miejscowości szło ich ok. 10 razy więcej.

tacji soli fryzyskiej, co o przejmowaniu z rąk kupców pruskich transportu soli francuskiej ⁴².

W tablicach szczegółowych czytelnik odnajdzie również import z Flandrii. W porównaniu z importem holenderskim import flandryjski jest zupełnie znikomy. Natomiast coraz większe znaczenie dla handlu bałtyckiego zdaje się odgrywać Fryzja. Z towarów przysyłanych przez kupców fryzyskich, poza sukniem i własną solą, wymienić należy jeszcze chmiel, który właśnie w płn. Niderlandach produkowany był jako surowiec niezbędny dla rozwijającego się piwowarstwa. Część chmielu fryzyskiego, mimo wielkiej konkurencji prawie wszystkich państw nadbałtyckich, szła jednak i do Prus. Niewątpliwie związane to było z rozwiniętym transportem na trasie Fryzja — Prusy, ale warto też podkreślić, że sposób przygotowania chmielu we Fryzji gwarantować miał wysoką jakość piwa i chmiel ten był poszukiwany przez wszystkie większe cechy piwowarskie ⁴³.

Tablica przedstawiająca eksport do Niderlandów, ze względu na swoją wyjątkową fragmentaryczność nie może być materiałem, z którego możnaby wysunąć równie wiele wniosków. Raczej pozwala ona stwierdzić, że głównymi towarami eksportowanymi do Holandii były: drzewo i produkty drzewne oraz zboże, głównie żyto ⁴⁴. Sądzić można, że eksport drzewa, jeżeli się nie kurczył, to w każdym razie nie rozwijał się, natomiast stale wzrastał wywóz zboża z portu gdańskiego.

W jakim stopniu inne źródła potwierdzają powyższe wnioski i jakie prawidłowości można w tych danych zaobserwować? Hanza była ze swej strony bardzo silnie zainteresowana w ujęciu wymiany między terenami przemysłowymi a zapleczem surowcowym, jakim były kraje bałtyckie ⁴⁵. Walka o to zaplecze miała dla Holendrów dwojakie znaczenie. Z jednej strony chodziło o zdobycie odpowiedniej ilości surowców dla przemysłu holenderskiego, z drugiej — o zdobywanie przez przemysł holenderski szerokiego grona odbiorców. Warto też tu przypomnieć, że właśnie już w końcu XV w. rozwijały się w przemyśle holenderskim — sukieniczym, piwowarskim, okrętowniczym — elementy układu kapitalistycznego. Widoczne pewne formy pierwotnej akumulacji zwiększały w kolosalnym stopniu zapotrzebowanie na towary spożywcze — głównie zboże; ilość producentów zboża w Holandii malała, malała też cała produkcja rolna, a zwiększała się ilość osób, którym zboże to należało dostarczyć ⁴⁶. Z kolei rozszerzenie się rynku pracy wpływało bardzo wydatnie na możliwości rozwoju przemysłu produkującego na eksport. Stąd wielkie znaczenie handlu, stąd konieczność wykształcenia się tej grupy kupców, któ-

⁴² Zupełnie wyraźnie widać to z ksiąg pałowych Gdańska, gdzie mowa jest o soli z Baie, którą przywożą statki z Holandii i Zelandii. WAP Gdańsk 300. 19. 3, s. 53, 102, 178 i w in. Również N. P o s t h u m u s, op. cit., s. 228 nn.

⁴³ Chmiel fryzyski szedł tranzytem przez Gdańsk i do Inflant (WAP Gdańsk 300. 19. 3. 9). Na terenie Gdańska był również poszukiwany i ceniony (300. 42. 2).

⁴⁴ Por. N. P o s t h u m u s, op. cit., s. 153.

⁴⁵ Por. M. M a ł o w i s t, *Studia z dziejów rzemiosła w okresie feudalizmu w zachodniej Europie w XIV i XV wieku*, Warszawa 1954, s. 291. 388, 393.

⁴⁶ Por. G. B i g w o d, *Gand et la circulation des grains en Flandre du XIV au XVIII siècle*, „Vierteljahrschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte“ t. IV, 1906; N. P o s t h u m u s, op. cit., s. 72, stwierdza, że w XV w. nastąpił wzrost importu bałtyckiego, np. w II poł. XV w. z 12 tys. łasztów żyta podniósł się do 15 tys. rocznie i z 200 ł pszenicy do 225, z 1000 ł popiołu do 4000 itp.

rzy by zorganizowali dostawę zboża i zbyt towarów przemysłowych holenderskich. Rywalizacja o opanowanie dowozu i wywozu towarów z rejonu Bałtyku doprowadza do ostrych konfliktów Holandii z Hanżą, a raczej z tymi miastami związku hanzeatyckiego, które organizowały wymianę nie wytwarzając same towaru, czy też nie opanowując produkcji swego zaplecza. Zwyciężyć musiały te formy, które wyrastały z rozwoju produkcji, które nie mieściły się w ciasnych średniowiecznych ramach stosunków społecznych. W końcu wieku XV supremacja handlowa Holendrów na Bałtyku jest już faktem dokonany⁴⁷.

V

Trudno jest dokładniej scharakteryzować handel angielsko-gdański na podstawie naszych zestawień. Długoletnie wojny z Hanżą sprawiły, że dopiero pod sam koniec XV wieku zajął on drugie miejsce po holenderskim w bilansie handlowym Gdańska. Globalne zestawienie importu angielskiego przedstawia się następująco:

TABL. VII. IMPORT Z ANGLII
(*Importation d'Angleterre*)

Rok <i>Année</i>	Ilość statków <i>Nombre de vaisseaux</i>	Cło palowe <i>Douane</i>	% ogólnej wartości importu <i>% de la valeur totale d'importation</i>	Sukno <i>Drap</i>	Sól <i>Sel</i>	Inne <i>Autres</i>
1460	4	860	2,6	1 ter + 11 p		skórki, wino, sól
1468	6	510	3	1 ter + 14 p	23 ł	skórki, wino, sól
1474	2	170	0,6	1 p		10 p kramarskich
1475	7	970	3,7	18ter + 5p + 35szt	16 ł	
1476	12	2295	4	16ter + 1p + 20szt	24,5ł	wina, skóry
1498/9*	nie mniej niż 28	?		nie mniej niż 60 ter		
1506*	nie mniej niż 52	?		nie mniej niż 210 ter		

* Ostatnie dwie poziome rubryki oparte są jedynie na angielskich imionach kupców i częściowo na wskazaniu angielskich towarów

⁴⁷ F. Vollbehr, *Die Holländer und die deutsche Hanse*, Lubeka 1930, s. 12/13; por. również R. S t a h r, *Die Hanse und Holland*, Marb. Diss. 1907. W ciekawy sposób charakteryzuje formy handlu holenderskiego N. Posthumus, op. cit., s. 28 n.; M. Małowist, op. cit., s. 418,381; L. Lahaine, *Die Hanse und Holland vom 1474 bis 1525*, „Hansische Geschichtsblätter“ 1917, 1918, s. 400 nn.

Niestety eksportu nie można ująć statystycznie. Warto tylko podkreślić, że niewątpliwie zwiększał się on również z końcem XV wieku i że poza drzewem Anglicy wywozili i zboże, trudno zresztą powiedzieć do-
 kąd⁴⁸.

Powyższa tablica wykazuje skromne rozmiary handlu angielskiego w Gdańsku, co stoi w sprzeczności chociażby z ogromem strat poniesionych podczas wojen przez obie strony⁴⁹. Sytuacja wyjaśnia się przy wykorzystaniu dodatkowych źródeł. Otóż handel z Anglią dawał Gdańszczanom zbyt wielkie korzyści, by mieli z niego zrezygnować nawet w okresie, gdy prowadzone były walki o maksymalne zwiększenie tych korzyści. Handel był prowadzony bądź potajemnie, jako np. handel Anglii z Helem czy Puckiem, co było oczywiście ukrytą formą handlu z Gdańskiem, bądź za pośrednictwem miast czy państw neutralnych⁵⁰. Ponieważ większe ryzyko zwiększało zysk, handel prusko-angielski prowadzony był nawet podczas najbardziej niesprzyjających politycznie warunków⁵¹ i rozmiary jego znacznie przekraczały dane zawarte w powyższych tablicach.

W obrocie towarowym Gdańsk — Anglia pierwsze miejsce zajmowało sukno przywożone przez Anglików⁵². Wśród towarów eksportowanych z Prus w pierwszym rzędzie należy wymienić produkty leśne: drzewo, popiół, smołę, dziegieć, wosk⁵³, a następnie miedź przywożoną z Węgier⁵⁴, elbląskie piwo⁵⁵, w mniejszym stopniu inne towary, takie jak osmund, żelazo, len, konopie, skóra, słoń⁵⁶. Ponadto w wymianie towarowej Prusy — Anglia ważną rolę odgrywało zboże⁵⁷. Nie był to jednak ruch jednokierunkowy. W wypadku nieurodzaju, głodu, wojny w Prusach, Gdańszczanie sprowadzali zboże z Anglii⁵⁸. W wieku XV, szczególnie w I jego połowie, handel zbożem odgrywał dość istotną rolę, tym większą, że prowadzony w latach klęsk żywiołowych, czy też wojen

⁴⁸ WAP Gdańsk 300.19.7, s. 149.

⁴⁹ Por. HR III, 2, nr 163, 1487, 509, 1491, 511, 1491; HUB XI, nr 513, 1491, nr 1201, 1500.

⁵⁰ WAP Gdańsk 300.19.2a 1472 r. 80 i in. Gdańsk handluje z Anglikami w Szkocji.

⁵¹ Nie wdając się w dzieje stosunków politycznych Gdańska i Hanzy z Anglią zwracam tylko uwagę, że cały czas toczyły się spory i o bieżący handel i o bieżące straty. Por. E. D a e n e l l, *Blüthezeit. H. F i e d l e r, Danzig und England*, ZWGV, 1918, s. 71 nn. Przykładowo por. również HUB IX, nr 541, 196, 121, 472, 126, 522, 523; HR II, 4, s. 16, 20; 5, s. 179, 186, 265, 482; 7, s. 16, 21—57, 202, 341—350; III, 2, s. 99, 100, 453—492; 4, s. 161, 179, 286.

⁵² WAP Gdańsk, 300, 19, 1, 3, 5. Związane to było niewątpliwie z rozwijającą się angielską produkcją sukna opartą o nowe, niekiedy wczesnokapitałistyczne formy pracy. Stąd też zjawisko coraz mniejszego wywozu z Anglii surowca — wełny, a coraz większego wyrobu gotowego sukna. M. P o s t a n, *The Trade of Medieval Europe: the North, The Cambridge Economic History* t. II, Cambridge 1952, s. 193, gdzie liczby dotyczące XIV i XV w. Również H. F i e d l e r, op. cit., s. 94.

⁵³ WAP Gdańsk 300, 19, 1.; 300, 19, 5. HR III, 2, nr 163, 509; H. F i e d l e r, op. cit., s. 91.

⁵⁴ HUB X, nr 994.

⁵⁵ *Acten der Ständetage*, t. V, s. 375.

⁵⁶ WAP Gdańsk 300, 19, 7.

⁵⁷ Tamże, por. V. L a u f f e r, op. cit., s. 13.

⁵⁸ SRP III, s. 158, 1389 r.

dawał bardzo wysokie zyski⁵⁹. Warto zresztą tu podkreślić, że różnice cen w Prusach i Anglii były w ogóle znaczne i gwarantowały w wypadku szczęśliwego dowiezienia towaru i udanej sprzedaży duże zyski⁶⁰.

VI

W imporcie szkockim wyraźnie występują trzy grupy towarów: szkocka sól, sukna szkockie i wreszcie towar bodaj najistotniejszy dla całego przywozu szkockiego — paczki kramarzy, w których według wszelkiego prawdopodobieństwa znajdowały się niewyprawione skórki, trochę wełny, może sukno⁶¹. Ten towar, zapewne bardzo miernej jakości, ale też i bardzo tani, znajdował zbyt wśród najszerszych, najuboższych grup ludności miasta i wsi. Wielkość handlu szkockiego miała się odwrotnie proporcjonalnie do handlu angielskiego. Po zawarciu pokoju z Anglią w siedemdziesiątych latach XV wieku wzrasta gwałtownie handel z kupcami londyńskimi, z Bristolem, Hull itp., natomiast zmniejsza się handel Gdańska ze Szkocją. Zmniejsza się ilość dowożonej soli (Anglicy przestają przeskadzać w dowozie soli francuskiej), zmniejsza się ilość dowożonego sukna (zamiast szkockiego przywozi się angielskie, holenderskie), natomiast w dalszym ciągu utrzymuje się import najbardziej zasadniczego towaru produkowanego w Szkocji — tandety wełniano-skórzanej. Sprowadzanie jej wydaje się ściśle łączyć z sytuacją gospodarczą Szkocji w XV wieku⁶². Był to bowiem kraj o zacofanej strukturze ekonomicznej, nie posiadający rozwiniętego i wyodrębnionego rzemiosła, natomiast o silnie rozwiniętej hodowli owiec. Owce szkockie, małe, o krótkiej i raczej złej wełnie, nie wymagały, zdaje się, troskliwej opieki. Puszczane na rozległe szkockie wrzosowiska dawały swym właścicielom stosunkowo niewielką ilość marniej, ale taniej wełny, nieco skór baranich, nieco mięsa i tłuszczu⁶³.

⁵⁹ Wg obliczeń H. Fiedlera, op. cit., s. 91 przyp. 215, w roku 1443 cena łaszt żyta w Gdańsku wynosiła 13—15 grz., w Anglii 42; pszenicy w Gdańsku 36 grz., w Anglii 76. Warto podkreślić, że od połowy XV w. cena zboża w Anglii wzrasta o ok. 20% w porównaniu z I połową XV w. w przeciwieństwie do Francji, gdzie cena spada. A. A r a s k h a n i a n t z, *Die französische Getreidehandelspolitik*, „Schmollers Forschungen“ t. IV, nr 3, s. 60, tab. M.

⁶⁰ H. F i e d l e r, op. cit., s. 91, przyp. 215, podaje np. że łaszt popiołu kosztował w Gdańsku w 1443 r. 9—17 grz., w Anglii — 24; łaszt dziegciu w Gdańsku 5, w Anglii 32, łaszt smoły w Gdańsku 9, a w Anglii 20, setka wańczosu w Gdańsku 4—5, w Anglii 24, setka klepki w Gdańsku 7—9, w Anglii 32—34 itp. Biorąc pod uwagę, że wielcy kupcy przewozili w ciągu roku np. 500 setek wańczosu, na samym tym towarze zarabiali 10 000 grzywien. Ponieważ koszt frachtu wynosił 1 funt za małą setkę wańczosu (W. V o g e l, op. cit., s. 414, 1468 r.) więc zysk netto był bardzo pokaźny. Warto też podkreślić, że różnice ceny sukna angielskiego czy też skórek w Prusach i w Anglii gwarantowały Anglikom znaczne zyski. W. Ś l a s k i, *Danziger Handel im XV Jh*, Heidelberg 1905; C. S a t t l e r, *Handelsrechnungen des deutschen Ordens*, Lipsk 1887.

⁶¹ WAP Gdańsk, 300, 41, 188; 300, 42. 2 b.

⁶² P. H u m e B r o w n, *History of Scotland* t. I, Cambridge 1911, s. 275. E. L i p s o n, *The Economic History of England* t. I, Londyn 1949, s. 122, 227, 252. E. C a r u s W i l s o n, *The Woolen Industry. The Cambridge Economic History* t. II, Cambridge 1952, s. 375, 391. Por. też Th. A. F i s c h e r, *The Scots in Eastern and Western Prussia*, Edynburg 1903, s. 4—13.

⁶³ Oprócz skór wyprawionych i niewyprawionych owczych eksportowane były skórki zajęcy, królików i innych zwierząt futerkowych żyjących na wrzosowiskach

Tak stada owiec, jak i tereny wrzosowisk były w rękach wielkich i średnich feudałów — przywódców czy też raczej seniorów klanów. Panująca przy tym ekstensywna gospodarka zmuszała dużą ilość chłopów, czy też w każdym razie ludzi należących do uboższych i upośledzonych społecznie grup do emigracji. Zdaje się, że w porównaniu z innymi krajami opuszczenie ziemi czy pana było w Szkocji stosunkowo łatwe. Uboga emigracja szkocka działająca i na ziemiach polskich odgrywała w ekonomice kraju dość istotną rolę.

Miasta szkockie — Edynburg, Aberdeen, Dundee — w porównaniu z miastami angielskimi czy hanzeatyckimi były niewielkie⁶⁴. Brak w nich było wielkiego patrycjatu kupieckiego, charakterystycznego dla dużych miast Hanzy. Dlatego też transporty ze Szkocji i do niej organizowane były przez grupki drobnych kupców, szyprów itp.⁶⁵. W przeciwieństwie też do innych rejonów handlu, wymiana Gdańsk — Szkocja odbywała się prawie wyłącznie za pośrednictwem kupców szkockich⁶⁶. Dla tych ostatnich handel z Gdańskiem miał bardzo poważne znaczenie. Pisma króla i miast szkockich, podkreślające gotowość udzielania przywilejów, zastrzegające sobie te ostatnie na terenie Hanzy, świadczą o tym zupełnie wyraźnie⁶⁷. Warto tu podkreślić, że największe znaczenie dla handlu szkockiego na Bałtyku miał Gdańsk⁶⁸, który zresztą również przywiązywał dużą wagę także i do eksportu do Szkocji, w pewnych latach nawet eksportu zboża⁶⁹.

Tak np. wygląda eksport z Gdańska do Szkocji w roku 1477⁷⁰:

	14 statków	46 ł + 54 b popiołu,
	palowe 2260 grz.	45 b + 12 ł + 2 kam smoły,
towary:	27 p + 88 ł + 60 kam + 20,5 q lnu,	15 kam wosku,
	15 ł pszenicy,	1/2 setki wioseł,
	65 ł + 180 b + 4 q mąki,	2 b + 1 q miodu,
	300 <i>bogenholz</i> (drzewo cisowe),	11 szpipter żelaza,
	86 ł + 2 q żyta,	15 ł ubiorów,
	2100 + 1 q wańczosu,	2 kam płócien żaglowych,
	60 ł + 289 b + 1 q + 2 dziegiu,	1 ł <i>assuder</i> (?),
	400 + 1 q klepki,	2 v skórek króliczych.

o niewielkiej zapewne wartości. Wreszcie wywożono sukno, czasem nawet gotowe części ubrania, produkowane głównie w ramach prymitywnych form przemysłu domowego.

⁶⁴ E. Lipson, op. cit., t. I, s. 227, 252.

⁶⁵ WAP Gdańsk 300, 19, 3, f. 130v, 175v (13 kupców na 1 statku), 187 v i in.; 300, 19, 7, f. 74 v (do Szkocji — 54 kupców) i in. HUB X, 681 (spółka 10 Szkotów).

⁶⁶ Do wyjątków, sądząc z ksiąg palowych, korespondencji itp., należeli Gdańszczanie, którzy handlowali ze Szkocją jak Lucas Kamerman.

⁶⁷ Por. pisma miast szkockich, króla itp. w sprawie handlu, np. HUB X, nr 395, 829, 1480 r.; XI, nr 302, 1489, nr 951, 1496 r., nr 1308, 1487 r. i in.

⁶⁸ W. V o g e l, op. cit., s. 346, przyp. 3.

⁶⁹ Tamże, s. 256.

⁷⁰ WAP Gdańsk 300, 19, 2a.

Eksport podobnych towarów wykazują źródła pochodzące z lat 1490-92⁷¹, z tą tylko różnicą, że w 1490 r. dochodzi do tych towarów zboże i że znaczny ich procent stanowią paczki przypuszczalnie z lnem, a być może z najróżniejszymi towarami, nabytymi na zapleczu Gdańska. Warto również podkreślić, że część towarów z lat 1490-2 — np. osmund — jest towarem przywiezionym do Gdańska nie z zaplecza; przechodzi on przez ręce Gdańszczan jedynie jako kolejnych pośredników. W latach tych procent wartości wywozu do Szkocji w stosunku do wartości całego eksportu przedstawiał się następująco⁷²:

1490 r. — 11%

1491 r. — 14%

1492 r. — 12%

Warto podkreślić, że drobni kupcy szkoccy nie ograniczali się do dowozu swych towarów do Gdańska i zakupywania tamże towarów miejscowych. Nie mając odpowiednich kapitałów, by przeprowadzać wielkie operacje handlowe, postarali się włączyć bezpośrednio w handel wewnętrzny, nawiązać bezpośredni kontakt z producentem i konsumentem. Krążąc po kraju jako domokrażcy, drobni kramarze, nierzadko na plecach niosący swoje towary, docierali ze swoją wełną i skórkami do bezpośrednich użytkowników tychże towarów, nie gardząc po drodze żadną inną okazją zysku z handlu⁷³. Nic też dziwnego, że wywołują oni irytację dużych miast pruskich Gdańska, Torunia, które starają się ich tępić na równi z Mazowszanami i innymi kramarzami, jeżdżącymi po kraju (*Landfahrer*)⁷⁴. Specjalnie drażniące dla wielkich kupców dużych miast były bezpośrednie kontakty ze wsią, z chłopem, a być może niekiedy i z feudałem, jakie nawiązywali ruchliwi Szkoci⁷⁵. Postanowienia przeciw nim nie odnoszą widocznie rezultatów, ponieważ później w różnych formach są powtarzane⁷⁶. Ciekawe jest nieomal identyfikowanie Szkotów i *Pawdelkromer*.

Okazuje się zresztą, że kramarze szkoccy, osiedlający się tak w miastach jak i we wsiach potrafią także załatwiać interesy z rozmachem wielkich kupców. Przez źródła współczesne przewijają się alarmy Torunia do Gdańska, że Szkoci przede wszystkim *unde partirers halben, die das landt mit irem gefeschter gutte, cromerey, vorkorcztzem gewichte und kleynem mose durchczien in steten, mergkten, dorffen dodurch des gemeyen Volk und arme lewte swerliche betrogen werden unde ist czu grosem vofange dem ganzem lande unde czu mergklichem Schaden den cromern undde anderen in den Steten deser lande, di sich semlicher cromerey und dergleich müssen borgen*⁷⁷.

Ale Szkoci nie poprzestają na tym; dalej tenże dokument głosi: *dass die fremden awszlendischen Koflewte und furlewte und Masowr so*

⁷¹ V. L a u f f e r, op. cit., s. 35.

⁷² WAP Gdańsk 300, 19, 7.

⁷³ WAP Gdańsk 300, 42, 2b.

⁷⁴ HUB XI, nr 641, 1493 r.

⁷⁵ *Acten der Ständetage* t. V, s. 388.

⁷⁶ Tamże, s. 416, 1494 r.

⁷⁷ HUB X, nr 226, 1488 r.

*manchfeldiclichen das landt durchczihen unde uf allen visschereyen und vitten dems ganczen lande czu Vorfange czihen und semliche fischerey ofkofen*⁷⁸. Okazuje się więc, że w miarę możliwości Szkoci podobnie jak, rzecz ciekawa, kupcy mazowieccy zajmowali się skupem ryb i zboża⁷⁹. Nie mogą teraz dziwić pogromy Szkotów organizowane w XV wieku na terenie wsi i miast⁸⁰, pogromy które świadczą o tym, że uprawiany przez nich typ handlu, omijający w przypadku wsi polskiej i pruskiej przynajmniej jedno ogniwo pośredników, znajdował sprzyjające warunki do rozwoju. Ciekawą jest rzeczą, że w związku z nawiązywaniem przez Gdańszczan stosunków handlowych z kupcami szkockimi w II połowie XV wieku, występowały takie zjawiska, jak obroty bezgotówkowe, kredyt, stosowanie różnych form weksli itp.⁸¹ — świadczące o postępującym rozwoju gospodarki pieniężnej. Dane źródłowe stwierdzają tu zresztą istnienie interesującego zjawiska współdziałania na polu bankowości i kredytu między drobnym kupiectwem a wielkim, bezpośrednim odbiorcą. Zjawisko to, którym zajmę się w innym miejscu, świadczy tak o specyfice handlu szkockiego, jak i o jego istotnej roli w rejonie Bałtyku.

VIII

Osobnym zagadnieniem jest wykształcenie się rejonów handlu gdańskiego na terenie Skandynawii. Jak wynika z tabel, Szwecja środkowa i północna (wybrzeże Södermanland, Östergötland i Småland) dostarczała kopaliny — żelaza i miedzi, towarów pochodzących z eksploatacji lasów i wreszcie artykułów żywnościowych, dowożonych szczególnie intensywnie w okresie blokady zaplecza gdańskiego podczas wojny trzynastoletniej. Południowe wybrzeże Szwecji (Blekinge) oraz wyspy Olandia, Gotlandia⁸² i Bornholm w jeszcze większym stopniu stanowiły spiżarnię Gdańska, mniej natomiast wywoząc towarów leśnych. Wszystkie te rejony, ze szczególnym uwzględnieniem mało zalesionych wysp eksportowały ponadto powane ilości koni. Wybrzeże Skanii (Ystad, Trelleborg, Falsterbo, Malmö, Saltholm, Dragör i in.) i północnej Jutlandii eksportowało znaczne ilości śledzi. Warto jednak tu zaznaczyć, że mimo wzrostu bezwzględnych liczb przywozu śledzi skandynawskich, znaczenie ich zaczyna ustępować wzrastającemu znaczeniu śledzi holenderskich. Wartość importu skandynawskiego do Gdańska w stosunku do wartości całego importu zasadniczo nie wzrasta, a nawet w niektórych prowincjach wyraźnie maleje. Widoczne to jest głównie w wypadku Gotlandii, Olandii i tych terenów, które dostarczały do Gdańska produkty żywnościowe. Po odbudowie kraju, zniszczonego wojną, widocznie produkty te dostarczane były przez zaplecze Gdańska.

⁷⁸ HUB X, nr 226, 1488 r. Chodzi tu o Szkotów także — por. tamże, przyp. 2, jak również wyraźne stwierdzenie w liście Torunia do Gdańska HUB XI, nr 370, 1490 r.

⁷⁹ WAP Gdańsk 300, 42, 2b, s. 542 n, 801.

⁸⁰ Np. SRP IV, s. 780, 1490 r.

⁸¹ WAP Gdańsk 300, 42, 2b, s. 320; HUB X, nr 787, 829, 1047, 681, 1077; XI, nr 147 i in.

⁸² Por. S. M e w s, *Gotlands Handel und Verkehr bis zum Auftreten der Hanse*, Berlin 1937, s. 33.

Niestety nie ma dostatecznej ilości materiałów źródłowych dotyczących eksportu Gdańska do krajów skandynawskich. W latach 1490-92 głównymi towarami eksportowanymi do Szwecji i Danii były chmiel i sól, głównie z Baie. Ponadto wywożono nieco skór, klepki, wańczosu, do południowych rejonów pewne ilości osmundu, smoły i popiołu, co świadczy zresztą o słabości rodzimego handlu szwedzkiego, który nie był w stanie sam rozprowadzać produktów krajowych⁸³.

W poszczególnych latach eksport do wszystkich krajów Skandynawskich wynosił⁸⁴:

w 1490 r. —	0,8%	ogólnej	wartości	eksportu	Gdańska,
w 1491 r. —	16,7%	„	„	„	„
w 1492 r. —	1,6%	„	„	„	„

Towary były wywożone, w niewielkich zresztą ilościach, do Sztokholmu, Kopenhagi i Aalborg. Warto tu podkreślić, że żywszy kontakt ze Skandynawią utrzymywała Lubeka⁸⁵.

VIII

Omawiając handel ziem nadbałtyckich, trzeba w pierwszym rzędzie podkreślić rolę Lubeki. Miasto to należało do większych ośrodków handlowych Europy środkowej⁸⁶ i posiadało przodującą rolę na Bałtyku⁸⁷.

Tablice nasze wykazują, że Lubeczanie handlowali najrozmaitszymi towarami, głównie pośrednicząc w wymianie między różnymi terytoriami⁸⁸. Geograficzne podstawy handlu lubeckiego leżały w opanowaniu w XIV w. głównego szlaku tranzytowego Europy północnej Nowogród — Brügge⁸⁹. Potężna flota lubecka przewoziła na tej drodze od XV wieku także zboże z południowego wybrzeża Bałtyku⁹⁰. Gdańsk już od XIV w. stara się nie dopuścić do bezpośredniego handlu Lubeki. Anglicy⁹¹, Holendrzy, Nowogrodzianie⁹², Inflantczycy dopiero od połowy XV wieku zaczynają samodzielnie kontaktować się z południowym wybrzeżem Bał-

⁸³ V. L a u f f e r. op. cit., s. 31, 32.

⁸⁴ Na podstawie WAP Gdańsk 300,19,7.

⁸⁵ W. V o g e l, op. cit., s. 240.

⁸⁶ H. R e i n c k e, *Bevölkerungsprobleme der Hansestädte*, „Hansische Geschichtsblätter“, 1951, s. 4.

⁸⁷ E. D a e n e l, *Blütezeit t. II*, passim. G. A. K i e s s e l b a c h, *Die wirtschaftlichen Grundlagen der deutschen Hanse*, Berlin 1907, s. 250.

⁸⁸ P o r. F r. B r u n s, *Die lubeckischen Pfundzollbücher*, „Hansische Geschichtsblätter“, 1904/5, 1907.

⁸⁹ F. R ö r i g, *Geschichte Lübecks im Mittelalter* w opracowaniu F. E n d r e s a, *Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck*, Lübeck 1926, s. 36.

⁹⁰ Tamże oraz s. 40 nn.

⁹¹ H R 4, s. 53 1452; HUB X, nr 472, 1476 r. P o r. C. W e h r m a n n, *Lübeck, als Haupt der Hanse um die Mitte des 15 Jh.* „Hansische Geschichtsblätter“ 1892 M. P o s t a n, *The Trade of Medieval Europe*, s. 225, 227.

⁹² L. N. G ö t z, *Deutsch-russische Handelsbeziehungen im Mittelalter*. W. V o g e l op. cit., s. 224 nn, 323; H R III, 3 s. 369 nr 465 1495 r.

tyku. Do tego czasu Lubeka w dużej mierze pośredniczy w tym handlu, podobnie jak i w wymianie z Nadrenią⁹³.

Nieco inaczej kształtowała się sytuacja Lubeki w Szwecji, gdzie kupcy hanzeatyccy bardziej bezpośrednio związani byli z produkcją, kontrolując częściowo wydobywanie miedzi i żelaza⁹⁴. Właśnie Lubeka w poważnym stopniu przyczyniła się do zorganizowania i opanowania połowu śledzi. Ponadto Lubeka skupywała również ryby łowione i przywożone przez inne miasta wendyjskie⁹⁵. Najważniejszym problemem, jaki się jednak nasuwa przy omawianiu zagadnienia rejonów produkcyjnych, jest problem lubeckiego handlu zbożem. Lubeka wywoziła: żyto, pszenicę, owies z dorzeczna Wisły przez Gdańsk⁹⁶, a także z Pomorza i Meklemburgii, z Inflant, z Holsztynu, który niejako stanowił jej własne zaplecze⁹⁷, wreszcie z Danii⁹⁸.

Niemniej i w tym zakresie kupcy lubeccy nie wkroczyli do handlu wewnętrznego, opierając się na starych średniowiecznych formach przymusu drogowego i targowego, i reprezentując jedynie pośrednictwo. Zapewne m. in. dzięki temu widoczna jest ogólna tendencja zniżkowa handlu lubeckiego również i z Gdańskiem. Do Gdańska bowiem przywoziła Lubeka holenderskie sukno, skandynawskie śledzie, francuską sól, hiszpańskie, francuskie i reńskie wina⁹⁹. Dokonywany przez Lubekę wywóz towarów z Gdańska również organizowany był przeważnie na potrzeby Holendrów, Anglików, Skandynawów itp. Tak więc Lubeka wywoziła niezbyt duże zresztą ilości żyta, mąki, soli (z Baie), różnych gatunków drzewa i towarów leśnych, sporo miedzi, osmundu, nieco towarów żywnościowych¹⁰⁰. W roku 1490 eksport z Gdańska do Lubeki wynosił zaledwie 4% ogólnej wartości, w 1491 r. — 3%, w 1492 r. — 1%. Aczkolwiek w zakresie pośrednictwa handlowego Lubeka odgrywała na Bałtyku w XV wieku istotną rolę, to jednak handel jej opierający się na starych formach upadał coraz wyraźniej.

Udział innych miast nadbałtyckich w handlu Gdańska był o wiele skromniejszy. Większość z nich prowadziła na małą skalę handel typu analogicznego do Lubeki — tzn. pośredniczyła w różnorodnej wymianie towarowej. Tak więc miasta wendyjskie dowoziły sól francuską (jedynie z Kołobrzegu przywożona była miejscowa¹⁰¹), sukno holenderskie, wina z Nadrenii; Kłajpeda dostarczała niewielkich ilości towarów inflanckich — skór, ryb. Większość miast pomorskich i wendyjskich dostarczała nieco śledzi poławianych na wodach Skanii. Najważniejszymi jednak

⁹³ Np. C. B ü c h e r, *Die Bevölkerung von Frankfurt*, Tübingen 1885, s. 245-6.

⁹⁴ K. K u m l i e n, op. cit., s. 11, 17, 21.

⁹⁵ O. B l ü m c k e, *Stettins hansische Stellung und Herringshandel in Schonen*, „Baltische Studien“ A. F. XXXVII 1887, s. 187 nn.

⁹⁶ HUB X, nr. 930, 957, 998, 1482. Fr. S e m r a u, *Der Getreidehandel der deutschen Hanse*, Aschaffenburg 1911, s. 21.

⁹⁷ SRP IV, s. 614. W. N a u d é, *Die Getreidenhandelspolitik der europäischen Staaten von XIII bis XVIII Jh.*, Berlin 1896, s. 238; Ch. R e u t e r, *Ostseehandel und Landwirtschaft*, Berlin 1912, s. 18.

⁹⁸ Fr. S e m r a u, op. cit., s. 27; HUB XI, nr 268, 1489 r.

⁹⁹ Fr. B r u n s, op. cit., s. 465/6; WAP Gdańsk 300, 19, 1—8.

¹⁰⁰ WAP Gdańsk 300, 19, 1, 7, V. L a u f f e r, op. cit., s. 30.

¹⁰¹ WAP Gdańsk 300, 19, 3, s. 141, 1471 r.

przedmiotami ich handlu były produkty żywnościowe: zboże, mięso, tłuszcze, sól itp. Ponieważ jednak Gdańsk otrzymywał te produkty z terenu własnego zaplecza, więc nic dziwnego, że handel z miastami nadbałtyckimi nie był zbyt rozwinięty. Wydaje się, że całe południowe pobrzeże Bałtyku stanowiło rejon handlowy, wywożący produkty rolne i leśne a sprowadzający zachodnio-europejskie wyroby przemysłowe. Dlatego też wielki handel między poszczególnymi punktami tego rejonu nie był rozwinięty. Najżywszy kontakt utrzymywały z Gdańskiem Wismar, Roztoka i Strzałów. Miasta te jednak dowoziły mało towarów, a sądząc z ksiąg palowych, w drugiej połowie omawianego okresu zaczęły przysyłać większe ilości pustych statków po gdańskie zboże, które następnie wywoziły zapewne na rynki zachodnie. W wymianie między miastami nadbałtyckimi odgrywała również rolę „specjalizacja“ (o ile ją tak można nazwać) w pewnych mniej istotnych gałęziach produkcji. Tak więc Hamburg, a głównie Wismar przysyłały spore ilości własnego piwa, Szczecin — kamienie młyńskie itp. Jasną jest rzeczą, że handel wzmagał się w latach nieurodzaju czy wojen nawiedzających poszczególne tereny Meklemburgii, Pomorza, Prus i niszczących podstawowe produkty towarowe tych ziem — głównie zboże.

IX

Analogicznie wyglądała sytuacja w handlu gdańsko-inflanckim. I na tym terenie podstawowym towarem eksportowym było zboże i drzewo. W oparciu o silnie utowarowione gospodarstwa chłopskie miasta inflanckie już w XIV w. stały się znacznym eksporterem tych produktów¹⁰². W wieku XV stanowią już obok Prus najważniejszą bazę surowcową dla przemysłu zachodnio-europejskiego, bądź same wywożąc zboże, bądź sprzedając na miejscu Gdańszczanom, Hamburgczykom, Lubeczanom, Holendrom i Anglikom¹⁰³. Szlachta inflancka chce skupić handel zbożem w swoim ręku, nie dopuszczając mieszczan bezpośrednio do chłopów¹⁰⁴, bądź starając się regulować wywóz zboża środkami pozaekonomicznymi¹⁰⁵. Z kolei duże miasta inflanckie (Rewel, Narwa, Ryga) również starają się reglamentować i monopolizować handel zbożem, stosując szczególnie od początku XVI wieku skomplikowany system polityki kredytowej, która uzależnić miała wieś pod względem gospodarczym¹⁰⁶.

Poza zbożem Inflanty w XV w. wywoziły okresowo konopie, chmiel i wosk, które czasem sprowadzał i rozprawdzał dalej Gdańsk¹⁰⁷. Wywożono ponadto żywność, mięso, tłuszcze, mąkę oraz bydło i konie. Ważną

¹⁰² G. A. K i s s e l b a c h, op. cit., s. 156.

¹⁰³ HUB XI, nr 553, 562, i w in. W. N a u d é, op. cit., s. 235; V. N i i t e m a a, op. cit., s. 136 nn.

¹⁰⁴ HUB XI, nr 664, 1493 r.; V. N i i t e m a a, op. cit., s. 149, 200.

¹⁰⁵ HUB XI, nr 553, 1492 r.

¹⁰⁶ HUB X, nr 1135, 1489 r.; V. N i i t e m a a, op. cit., s. 196 nn; M. Małowski i s t, *Ryga i Gdańsk od wybuchu wojny 13-letniej do końca XVI stulecia, Polska a Inflanty*, Gdynia 1939, s. 133-4.

¹⁰⁷ HUB IX, s. 175, przyp. 1, 1460 r. Warto zresztą tu podkreślić, że produkty te bywały też w latach nieurodzaju sprowadzane do Inflant z Prus: HUB X, nr 490, 1476 r.; WAP Gdańsk 300, 19, 9.

TABL. VIII. IMPORT INFLANCKI
(Importation de Livland)

Rok Année	Ilość statków Nombre de vais- seaux	% ogóln. war- tości importu % de la valeur totale d'importa- tion	Cło pa- lowe Dou- ane	Żyto Seigle	Psze- nica Fro- ment	Owies Avoine	Jęcz- mień Orge	Łososie (?) (Lachs) Saumon	Mąka Fa- rine	Mięso Vian- de	Masło Beurre
1460	27	5	2084	282,5ł	21,5ł	1,5ł		23,5b	5ł+ 33b	17ł+ 55b	55b+ 5ł+ 3vid
1468	29	10,7	1780	492ł +2b	4ł	5ł	12,5ł	0,5ł		5ł	60b+ 8,5ł
1469	13	3,3	595	5ł		18ł	21ł	10b		0,5ł	49b+ 3ł
1470	19	8	2050								7b+ 1,5ł
1471	34	12,9	2291			1ł		3ł+ 37,5b		3b	47b+ 2,5ł
1472	36	12	2010					5ł+19b	1ł	2b	19,5b
1474	9	3,3	890*	23ł							5b+ 6ł
1475	22	6	1570*	60ł				0,5ł			20b+ 2,5ł
1476	25	2,5	1598*								6b

* Tylko Ryga i Rewal

rolę odgrywał w eksporcie ryb tran, uzyskiwany bądź na miejscu, bądź dowożony z północy¹⁰⁸. Tu też pojawia się od razu zagadnienie, w jakim stopniu kupcy inflanccy w handlu bałtyckim wykorzystywali możliwości gospodarcze swego kraju, a w jakim stopniu odgrywali jedynie rolę pośrednika przy przekazywaniu hanzeatom towarów ruskich i litewskich. Mamy tu do czynienia z jednej strony z walką przedstawicieli uprzemysławiających się krajów Zachodu — Holendrów i innych o wejście w bezpośredni kontakt z producentem, czemu przeszkadzała Lubeka i w ogóle Hanza wendyjsko-pruska, z drugiej, z walką kupców inflanckich nie tylko o dostęp do odbiorcy, ale i o podporządkowanie sobie producenta i przejęcie obrotu towarami ruskimi¹⁰⁹. Wyzyskiwane przez Hąnę i Ho-

¹⁰⁸ HR II, 4, s. 484, 1459 r.; III, 1, s. 400, 402, 1484 r. Por. tabele poniżej.¹⁰⁹ HUB X, nr 1134, 1488 r. *Liv.- Est- und Kurländisches Urkundenbuch* t. XII, cz. 1, nr 52, 79, 80, 94, 667 i w. in.; M. M a ł o w i s t, *Ryga i Gdańsk*, s. 131; L. K o c z y, *Gdańsk i Ryga, Polska a Inflanty*, s. 104.

TABL. VIII. IMPORT INFLANCKI
(Importation de Livland)

Rok Année	Sionina Lard	Łój Suif	Konopie Chanvre	Przędza Fil	Futra Fourrures	Konie Chevaux	Woly Boeufs	Sledzie Harengs	Tran Huile de f. de m.	Popiół Cendres	Wosk Cire	Miedz Cuivre
1460	46,5b +4v	11sz +3v+ 14b	24p	42p+ 14f	1p+ 9d	14	1	13b+ 0,5ł	4,5ł +3v	15ł+ 4p	3+2 stro	6szim
1468	3,5b +3f	3v	2p+ 65f	5p+ 3f		26			26v+ 1ł	6ł	2k	2szim
1469	2,5ł +26b +3f	13v	49,5v +1,5f	0,5p +3f	300	12			6ł+ 31v	18,5ł	1,5f+ 4k+ 2stro	6szim
1470		13v	9v+ 57f	16,5f +1,5ł					2,5ł +14v	139ł +21v	7 stro	2szim
1471	4b		38v +8p	4ł		8	12		0,5ł +37v	46ł	8f+2 stro	5szim
1472	2b	11v	2v+2f +0,5ł	141p+ 5ł+ 7v				6b	7ł+ 31,5v	465,5ł +11v	33 stro +1f 1+28 stro +1f	3szim
1474		1v	35kip +54f		16 schy- mest				12ł+ 15v	12ł	18,5 stro+ 3f+47k	
1475		4v+ 2b	48p		5 schy- mest	28			13,5ł +19v	41ł		
1476			40kip+ 12,5v +15f		2 schy- mest	14			2,5ł+ 5v	38ł	6k	

landię kupiectwo dużych miast inflanckich samo z kolei starało się wyzyskiwać Połock, Psków i bliższe zaplecze¹¹⁰. W walce tej brały głównie udział wyżej wspomniane duże miasta; mniejsze ośrodki: Libawa, Parnawa, aczkolwiek również rozwijające się na handlu zbożem z krajami zachodnimi, czerpały raczej zyski z dowozu towarów z zaplecza do miasta i sprzedaży obcym kupcom¹¹¹.

Liczbowe ujęcie globalnego importu inflanckiego¹¹² do Prus przedstawia tabela VIII.

¹¹⁰ O problemie inflanckim por. HR III, 3, nr 296, s. 206, 1494 r.; J. H a n s e n, *Beiträge zur Geschichte des Getreidehandels und der Getreidepolitik Lübecks*, „Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck“ t. I, Lübecka 1914, s. 19; F. Vollbehr, op. cit., s. 20; N. Posthumus, op. cit., s. 183 n.; V. N i i t e m a a, op. cit., s. 308; G. M i c k w i t z, *Aus Revaler Handlungsbüchern*, s. 25.

¹¹¹ HR II 4, s. 94, 1453 r.; A. W a g n e r, *Geschichte der Stadt Libau*, Libawa 1898, s. 10—11.

¹¹² Ryga, Rewal, Narwa, Kurlandia, Kokenhusen, Parnawa.

Warto tu podkreślić, że liczby powyższe są niewątpliwie niższe od rzeczywistych; jadąc np. do Lubeki, szyprowie inflanccy zatrzymywali się w licznych portach, leżących na ich szlaku, uzupełniając ładunek podobnymi towarami¹¹³. Niewątpliwie to samo miało miejsce ze statkami płynącymi do Gdańska.

Ogólne znaczenie importu inflanckiego nieco się zmniejsza, co może być związane z niepokojami politycznymi.

Podstawowym artykułem przywożonym przez Gdańszczan do Inflant była sól — głównie francuska, częściowo flensburska. Według wykazów statków, przybywających do Rewalu w ciągu II połowy XV wieku, tylko parę razy (na 31 lat 4 razy) ilość statków przywożących sól jest mniejsza od ogólnej ilości przybywających statków¹¹⁴. Gdańsk również brał udział w dowozie soli z Baie do Inflant, w mniejszym stopniu przewożąc też południowe towary i chmiel¹¹⁵. W latach wojny 13-letniej, jak wynika z powyższej tabeli, Inflanty dostarczały żyto do Prus; w latach późniejszych istnieje sytuacja odwrotna: Gdańsk wywozi niewielkie zresztą ilości zboża, a Rewal prosi o sprzedaż żyta w związku z nieurodzajem¹¹⁶. Świadczy to o wielkich skokach produkcji w warunkach gospodarki feudalnej. Cały eksport Gdańska do Inflant stanowił w 1490 r. 1% ogólnej wartości eksportu, w 1491 — 2%, a w 1492 — 3%¹¹⁷. Mimo że możnaby mówić o pewnym wzroście eksportu w związku z kilkoma latami głodu w Inflantach, to jednak w sumie nie miał on prawie żadnego znaczenia (w przeciwieństwie do importu). Świadczyć to może również o silniejszej pozycji gospodarczej Prus w owym czasie. Na uwagę zasługuje też rosnąca wymiana Prus z wybrzeżem fińskim.

X

Powyższe wywody dadzą się zreasumować następująco. W zagranicznym handlu Gdańska można wyróżnić kilka regionów. Tak więc zachodnia Francja dostarczała soli i wina, Niderlandy i Anglia różnogatunkowego sukna, wzamian za to sprowadzając drzewo w rozmaitej postaci i zboże, konieczne do wyżywienia coraz liczniejszych pracowników przemysłu. Szkocja dostarczała tandetnej wełny i marnego sukna, przeznaczonych dla szerokich rzesz ubogich odbiorców; różne rejony Skandynawii dostarczały metali, drzewa, ryb, koni i produktów żywnościowych, w zamian za to sprowadzając towary wschodnie i południowe. Inflanty i całe południowe wybrzeże Bałtyku dostarczało innym rejonom zboża i drzewa, nie rezygnując oczywiście z handlu tranzytowego innymi towarami.

W jaki sposób kształtował się ogólny bilans handlowy Gdańska, można dokładniej zaobserwować w latach 1460, 1470 i 1475¹¹⁸, pamiętając, że dane z pierwszego roku pochodzą z okresu wojny.

¹¹³ HUB X, nr 1022, 1482 r.

¹¹⁴ W. S t i e d a, op. cit., s. 109.

¹¹⁵ HUB IX, nr 28, 1462 r.; V. L a u f f e r, op. cit., s. 31.

¹¹⁶ V. L a u f f e r, op. cit., s. 31; HUB XI, s. 665, 1493 r.

¹¹⁷ WAP Gdańsk 300, 19, 7.

¹¹⁸ WAP Gdańsk 300, 19, 1, 3, 4, 5, 5a. Zob. tabela IX.

Z zestawień tabeli IX wynika, że w warunkach pokojowych ilość i wartość towarów eksportowanych przewyższała ilość i wartość towarów importowanych do Gdańska¹¹⁹. Jak wyżej stwierdzono, w coraz większym stopniu importowano towary produkcji przemysłowej, a eksportowano towary produkcji rolnej. Ciekawe, że mimo zasobów krajowych sukno, żelazo, ołów były głównie przywożone, a wywożone morzem jedynie w niewielkim stopniu. Wyjątek stanowi miedź, która głównie była wywożona, ale był to produkt węgierski dowożony łądem do Gdańska. Również należy pamiętać, że sól eksportowana nie pochodziła ani z kopalni małopolskich, ani z solanek wielkopolskich, tylko z Baie. Żelazo — w pewnej mierze ze Szwecji, śledzie ze Skanii i Danii. W związku z tym trzeba zmniejszyć nieco wartość wywożonych towarów polskich. Bilans handlowy wskazuje na znaczny wzrost gdańskiego kapitału handlowego. Nie znaczy to bynajmniej, by zaplecze prusko-polskie również korzystało w tak dużym stopniu z handlu bałtyckiego. Wzajemian za dużą masę towarową wieś dostawała w sumie mniejszą wartość w towarach wyprodukowanych za granicą. Większa część zysku w tym wypadku szła do rąk pośredników i organizatorów handlu — kupców gdańskich.

Omawiając eksport Gdańska, chciałbym podkreślić tylko niektóre momenty związane z pochodzeniem towarów stanowiących główny przedmiot eksportu Gdańska, a więc przede wszystkim zboża i drzewa¹²⁰. Zdaje się nie ulegać wątpliwości, że jako spichlerz zbożowy w grę wchodziło przede wszystkim dorzecze Wisły. W wieku XV, jak ustaliły dotychczasowe badania¹²¹, największa masa towarowa zboża pochodziła z Prus Królewskich, a następnie z Kujaw, Mazowsza i w pewnej mierze z Wielkopolski¹²². Już w końcu XV w. pojawia się jednak w Gdańsku, aczkolwiek w niewielkich ilościach, pszenica sandomierska i żyto pochodzące z okolic środkowej Wisły (Kazimierz, Opole, Lublin¹²³). W wywozie produktów leśnych prym dźwierzęło Mazowsze, którego miasta i miasteczka

¹¹⁹ Zgadza się to z danymi N. P o s t h u m u s a, op. cit., s. 233, dotyczącymi 2 kupców amsterdamskich, handlujących z Gdańskiem. W latach 1485—90 dokonali oni zakupów w Gdańsku za 7410 grz. a sprzedali towary za 6305 grz. G. M i c k i t z, op. cit., s. 103, widzi zjawisko to również na terenie Jutlandii.

¹²⁰ W sprawie handlu Gdańska z zapleczem pisali ostatnio: M. B i s k u p, *Z problematyki handlu polsko-gdańskiego drugiej połowy XV w.*, „Przegląd Historyczny“ t. XLV, 1954; t e n ż e, *Handel wiślany w latach 1454—1466*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych“ t. XIV, 1952; H. S a m s o n o w i c z, *Z problematyki handlu gdańskiego*, „Przegląd Historyczny“ t. XLVIII, nr 1 1956. Ogólne dane dotyczące zagadnienia: M. M a ł o w i s t, *Zarys polskiego procesu dziejowego od XIV do XVII w.*, *Pierwsza konferencja metodologiczna historyków polskich t. I*, Warszawa 1953, s. 392, 394, 396.

¹²¹ M. B i s k u p, *Z problematyki*; M. M a ł o w i s t, *Podstawy gospodarcze przywrócenia jedności państwowej Pomorza Gdańskiego z Polską w XV w.*, „Przegląd Historyczny“ t. XLV, nr 2-3, 1954. D. K r a n h a l s, *Danzig und der Weichselhandel in seiner Blütezeit vom 16. bis zum 17. Jh.*, Lipsk 1942, s. 99. E. R. R a t h s, *Die Entwicklung des Weichselhandels von der Mitte des 13 bis zum 15 Jh.*, „Deutsche Blätter in Polen“, 1927.

¹²² K. C h o j n a c k a, *Walka o wolny handel i żeglugę na Warcie i Odrze w I poł. XVI w.*, „Przegląd Zachodni“, 1952 stwierdza, że mimo wykorzystywania drogi Warta—Odra—Szczecin, pewna część zboża była przewożona i do Gdańska (s. 636).

¹²³ WAP Gdańsk 300, 42, 2b, 2c.

TABL. IX. EKSPORT I IMPORT GDANSKA
 (Exportation et importation de Gdańsk)

Rok An- née	Statki Vais- seaux		Cio palowe Douane		Żyto Seigle		Pszenica Froment		Klepka Douve		Wańczos Wagen- schoss		'Miedź Cuivre	
	z Gdańska	do Gdańska	z Gdańska	do Gdańska	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import
1460	245	317	19337	32293	—	689ł +64b	—	30ł+ 80b	26550	—	316100	—	42b+ 20szt+ 4szim+ 27bund+ +1d+2m	22szim +1szt
1470	603	328	31950	22450	2100ł +500sz	—	120ł	—	40500	—	270000	—	90 mese	8mese +2f +28szim
1475	631	525	35899	25611	1895ł	—	53ł	—	21100	—	261000	—	42szt +7mese +2f+ 15szim +30cent	1mese +8f

zorganizowały już w początkach II poł. XV w. wielki wywóz różnych gatunków drzewa, smoły, dziegciu, kory, popiołu, węgla drzewnego, a również wosku i miedzi¹²⁴. Tereny, których niejako zewnętrznymi reprezentantami były porty pruskie, w pierwszym rzędzie Gdańsk, odgrywały w całokształcie polityki handlowej Hanzy bardzo poważną rolę terenu dostarczającego surowców i półproduktów. Wciągnięcie ich do wielkich obrotów handlu bałtyckiego w poważnym stopniu przyspieszyło rozwój nowych form produkcji na zachodzie Europy¹²⁵.

W niniejszym artykule trudno byłoby wyczerpująco scharakteryzować specyfikę handlową poszczególnych, chociażby tylko ważniejszych,

¹²⁴ Warto też podkreślić, że na wybrzeżu pruskim kończyły się różne drogi, którymi dowożono z Czech, płd. Niemiec, Węgier, Mołdawii, ziem ruskich, Litwy i Żmudzi takie produkty, jak drewno, sukno, płótno, skóry, miedź, towary wschodnie, kramarskie itp. Co prawda istnienie handlu towarami nie świadczy o produkcji bezpośredniego zaplecza, ale jest on ważny dla zrozumienia roli Polski w handlu północno-europejskim.

¹²⁵ Por. M. M a ł o w i s t, *Studia z dziejów rzemiosła*, s. 390 nn oraz F. V o l l b e h r, *Die Holländer und die deutsche Hanse*, s. 32, 34, 35; G. A. K i e s s e l b a c h, *Die wirtschaftlichen Grundlagen der deutschen Hanse*, s. 152-5; E. D a e n e l l, *Polen und die Hanse*, „Deutsche Zeitschrift für die Geschichtswissenschaft“ NF, II, Freiburg 1897, passim; B. J a n o w s k i, *Polska i Hanza do 1411 r.*, „Przeгляд Polski“ t. CXLIII, passim. Por. również HUB XI, s. 19, 1486 r.; HR II, 5, s. 295, 473.

TABL. IX. EKSPORT I IMPORT DO GDANSKA
(*Exportation et importation de Gdańsk*)

Rok An- née	Ołów Plomb		Żelazo Fer		Śledzie Harengs		Sól Sel		Chmiel Houblon		Sukno Drap	
	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import
1460	167szt+ 23renten	—	7ł+ 6b	—	—	816ł	—	815,5ł +7000	900s	15s+ 20f	1t+ 4p	165t +51p
1470	?	—	?	—	—	511ł	390ł	1167ł+ 46400	950s	3s	?	170t +30p
1475	15cent	4f+ 14szt	6ł+ 100b	138ł	12,5ł	498ł	546ł+ 20000	1103ł+ 13400	1272s	8s	3t+ 2p	237t+ 10p

ośrodków zaplecza dostarczających swe towary do Gdańska. Konieczną rzeczą jest jednak podkreślenie niejednorodności zaplecza i różnych form handlu, panujących na poszczególnych terenach. Niewątpliwie najważniejszą rolę w lądowym handlu Gdańska odgrywały Prusy Królewskie. Według zaś obliczeń L. Webera 60% towarów eksportowanych z Prus stanowiło zboże¹²⁶. Poza zbożem Prusy eksportowały drewno, smołę i produkty leśne. Z Warmii głównie wywożono chmiel i konopie. Wreszcie sporym popytem za granicą cieszyło się piwo pruskie — z Elbląga, częściowo z Gdańska. Do połowy XV wieku rozwijała się w Gdańsku produkcja okrętownicza, nawet na zbyt, która jednak następnie zaczęła podupadać¹²⁷. Pomijając produkty przywożone z południa czy ze wschodu do Prus, podkreślić trzeba raz jeszcze, że głównym rodzimym towarem eksportowym było zboże.

XI

Warto zwrócić szczególną uwagę na obroty trzema towarami: sukniem, solą i śledziami, a to ze względu na ich szczególnie ważną rolę w wymianie XV wieku. Sukno dowożone było do Gdańska z czterech stron: z Ho-

¹²⁶ L. Weber, *Preussen vor 500 Jahren*, Gdańsk 1878, s. 210.

¹²⁷ N. Posthumus, *op. cit.*, s. 154-5.

landii, Anglii, Szkocji, wreszcie z zaplecza polskiego. Największą rolę odgrywało sukno holenderskie. W roku 1506 jak wynika z pow. tabel sukno z Holandii stanowiło blisko połowę całego sukna dowożonego do Gdańska. Ponieważ jednak Lubeka i inne miasta wendyjskie, jak również nawet Anglicy i Szkoci dowozili czasem również sukno holenderskie, więc jego odsetek można podnieść do blisko 70% całego importu sukna. Jako miejsce produkcji tego towaru występowały najczęściej Amsterdam, Kampen i Hoorn¹²⁸. Jest rzeczą ciekawą, że sukna sprowadzane z Lejdy — wielkiego ośrodka w XIV w. i na początku XV w., w omawianym okresie odgrywały już mniejszą rolę¹²⁹. Zjawisko to niewątpliwie związane było z nowymi formami produkcji stosowanymi w wymienionych ośrodkach holenderskich rozwijających się w XV w., mogących zaspakajać w dużej mierze popyt krajów nadbaltyckich.

Angielskie sukno w 1506 r. stanowiło przeszło 20% całego dowożonego do Gdańska.

Sukno szkockie, jako produkt dla uboższych grup ludności, już scharakteryzowałem powyżej. Sukiennictwo polskie i miejscowe gdańskie w warunkach intensywnej ekspansji sukien zagranicznych miało nikłe szanse rozwoju. Dowóz sukna z zaplecza był minimalny, a na terenie największego miasta dawnej Rzeczypospolitej — Gdańska w związku z masowym importem gotowych produktów aż do połowy XVI wieku było tylko 5 — 7 sukienników¹³⁰.

Zupełnie inaczej wyglądało zagadnienie handlu solą. Do Gdańska przywożono ją nie tylko z Francji, lecz także z Niderlandów, Szkocji, Anglii i Lubeki.

TABL. X PRZYWÓZ SOLI Z NIDERLANDÓW¹³¹

(Importation du sel des Pays Bas)

Rok	Ilość statków	Ilość soli
1471	29	113,50 + 59 ł + 3 b
1472	44	143 ł
1474	23	39,50
1475	44	?
1476	156	87,50 + 5,5 ł

TABL. XI. PRZYWÓZ SOLI Z ANGLII¹³²

(Importation du sel d'Angleterre)

Rok	Ilość statków	Ilość soli
1474	2	?
1475	7	200 + 5ł
1476	12	250

¹²⁸ WAP Gdańsk 300,19,9.

¹²⁹ Zgadza się to ze stwierdzeniami N. P o s t h u m u s a i M. M a ł o w i s t a. Por. N. P o s t h u m u s, *De Geschiedenis van de leidsche laken industrie* t. I, Haga 1908, s. 370 nn i t e n ż e, *De Oosterse Handel te Amsterdam*, s. 35, 48, 51; M. M a ł o w i s t, *Studia z dziejów rzemiosła*, s. 321, 414.

¹³⁰ M. B o g u c k a, *Rzemiosło tekstylne w Gdańsku*, praca w druku.

¹³¹ Wg C. G e i s s, *Der danziger Salzhandel*, s. 112.

TAB. XII. PRZYWÓZ SOLI ZE SZKOCJI
(*Importation du sel d'Ecosse*)

Rok	Ilość statków	Ilość soli
1460	3	20 ł + 52b
1468	2	12 b
1469	5	27 ł + 128 sald
1470	10	1 ł + 138 sald
1471	8	27 ł + 40 sald
1472	13	900+23ł+118 sald
1474	12	200+58ł+26sald+13
1475	8	nobel 300+44 ł + 12b
1476	7	68,5 ł

TABL. XIII. PRZYWÓZ SOLI PRZEZ LUBEKĘ¹³³
(*Importation du sel par Lubeck*)

Rok	Ilość statków	Ilość soli w łasztach
1460	59	770
1468	55	353
1469	92	597
1470	118	511
1471	109	652
1472	46	504,5
1474	97	528,5
1475	185	946
1476	168	308
1492	53	1163,5
1493	45	335
1494	34	162
1495	27	406,5
1496	19	98,5
1498/9	45	500,5
1506	62	683

Sądząc tak z powyższych, jak i umieszczonych we wstępie tabel, w skali ogólnej przeciętnie tylko około 1/3 soli przybywało pozornie z Baie i Brouage. Przy dokładniejszym jednak zbadaniu sprawy rzecz wyglądała inaczej. Obok importu soli bezpośrednio z pld. Francji, w dużej mierze przez kupców gdańskich¹³⁴, ilościowo najznaczniejszą pozycję zajmuje import z Niderlandów i Lubeki. Można by sądzić, że z Niderlandów przybywała sól miejscowa, a z Lubeki lüneburska. Tak jednak nie jest. W znacznej większości wypadków flotylla holenderska czy zelandzka wiozła sól również z Baie czy Brouage z tym tylko, że ostatni punkt przeładunkowy a może i ostatnia tranzakcja handlowa tą solą miała miejsce niekiedy w Niderlandach¹³⁵.

Sól francuska uważana była za najlepszą, a ponadto wydobycie jej i transport (morski) były stosunkowo najtańsze. Dalsze miejsce zajmowała sól lüneburska, gorzej oczyszczona i której wydobycie i transport były już droższe. Za najgorszą sól uważano sól szkocką, była też ona najtańsza¹³⁶.

¹³² V. L a u f f e r, op. cit., s. 22. 23.

¹³³ C. G e i s s, op. cit., s. 98, podaje nieco inne liczby.

¹³⁴ WAP Gdańsk 300, Koresp. D, 1476 r. 81 tacy kupcy jak Kamerman, Stoner, Blumenau i inni.

¹³⁵ WAP Gdańsk 300, 19, 3, s. 21. Koga z Baie, s. 59; szyper z Amsterdamu przywozi sól z Baie, s. 178 r. i v.; flotylla z Baie, której statki z Zelandii przywożą sól z Baie, s. 177; WAP Gdańsk 300, 19, 8 poz. 177G statek Stonern przywozi sól z Baie, poz. 91 J z Dordrechtu i w in. Por. N. P o s t h u m u s, *De Oosterse Handel*, s. 161.

¹³⁶ W 1485 r. łaszt soli z Baie kosztował 40 grz., z Lüneburga 38 grz., ze Szkocji 22 grz.; SRP IV, s. 755. W 1486 r. łaszt soli z Baie kosztował 40 grz., z Lüneburga 48 grz., SRP IV, s. 760.

Ze względu na fragmentaryczność źródeł trudno jest obliczyć dokładnie jaka część przywiezionej soli była rozprowadzana w Gdańsku, ewentualnie posyłana w górę kraju, a jaka część szła dalej morzem jako towar eksportowy Gdańska. W 1470/1 r. na 1167 łasztów i 464 setki przywiezionej soli, wywieźli Gdańszczanie drogą morską zaledwie 390 łasztów¹³⁷. W 1475 r. na 1103 ł. i 134 setki przywozu, eksport morzem wynosił około połowy importu — 546 łasztów i 200 setek¹³⁸. Wiadomo również, że w latach, w których nie znamy liczb importu, eksport soli był również dość pokaźny: w 1490 r. 728 łasztów i 2,5 setki, w 1491 r. — 1063 łasztu i 36 beczek, w 1492 r. — 650 łasztów i 120 beczek soli, głównie z Baie oraz w znacznie mniejszej ilości również ze Szkocji¹³⁹. Największa część wywożonej z Gdańska soli przywożona była do Szwecji¹⁴⁰. Nowsza szwedzka literatura historyczna stoi nawet na stanowisku, że w II połowie XV wieku sól była głównym towarem eksportowym Gdańska do Sztokholmu i Szwecji¹⁴¹.

Gdańszczanie wywozili również sól na Litwę przez swój kantor w Kownie¹⁴², a także i to w jeszcze znaczniejszym stopniu, do Inflant (Rewal, Ryga), skąd sól już dzięki pośrednictwu innych kupców przewożona była do Nowogrodu¹⁴³.

W niewielkich ilościach wywozili Gdańszczanie również sól francuską do Finlandii¹⁴⁴, głównie jednak zajmowali się sprzedażą na zapleczu. Tak przedstawiciele małych i średnich miast, jak i wsi udawali się po to do Gdańska, lub też poprzez kupców Gdańskich zakupywali niezbędną sól¹⁴⁵.

Inaczej kształtował się gdański handel śledziami. Od przełomu XIII i XIV wieku poławiane były one głównie u wybrzeży Skanii i Jutlandii. Połów, konserwacja i transport były całkowicie opanowane przez kupiectwo hanzeatyckie, przede wszystkim Lubekę, Strzałów, Rostokę, a od początku XV w. w coraz większej mierze Hamburg i Szczecin. Od XV wieku jednak coraz większe znaczenie miały łowiska śledziowe położone nad morzem Północnym. Najpoważniejszym konkurentem Hanzy w tym zakresie stała się Holandia. Pierwotnie połów śledzi był w Holandii domeną gospodarki chłopskiej, w XV w. jednak wielkie kupiectwo uzależniając gospodarzo drobnych chłopów i rybaków zainteresowało się rów-

¹³⁷ WAP Gdańsk 300, 19, 3 i 4.

¹³⁸ Tamże 300, 19, 5 i 5a.

¹³⁹ Tamże 300, 19, 7, s. 121 i in. oraz V. Lauffer, op. cit., s. 34. Por. też uwagi C. Geiss, op. cit., s. 191.

¹⁴⁰ V. Lauffer, op. cit., s. 43.

¹⁴¹ K. Kumlien, op. cit., s. 25. Podobnie rzecz się miała z handlem lubecko-szwedzkim, tamże, tab. III.

¹⁴² C. Geiss, op. cit., s. 247 oraz W. Stein, *Vom deutschen Kontor in Kowno*, „Hansische Geschichtsblätter“, 1916.

¹⁴³ A. Agats, op. cit., s. 41; C. Geiss, op. cit., s. 255 nn.

¹⁴⁴ HUB XI, nr 620, 1492 r. Transakcja mieszczanina z Åbo, który w Gdańsku zakupił 7 łasztów soli.

¹⁴⁵ *Acten der Ständetage* t. V, s. 281; V. Lauffer, op. cit., s. 31; HUB X, nr 1247 r.; E. Carstenn, *Geschichte der Hanse Stadt Elbing*, Elbląg 1937, s. 287. Handel solą Gdańska obejmował i tereny położone bardziej na zachód: K. F. Klöden, *Beiträge zur Geschichte des Oderhandels, Berlin 1845—1852*, s. 65.

niez połowami śledzi. Przedsiębiorcy — kupcy holenderscy zaczęli nie tylko organizować połowy na wielką skalę, ale również przetwórstwo i transport ryb. Z naszych tabel wynika, że właśnie w ciągu drugiej połowy XV wieku import śledzi holenderskich do Gdańska bardzo poważnie wzrósł, dochodząc w 1476 r. do 75% wszystkich przywiezionych. Zjawisko to związane było z kosztami produkcji: śledzie holenderskie były tańsze niż hanzeatyckie. Holendrzy nie ponosili tak wysokich kosztów transportu, dalekich połowów i mogli wykorzystywać możliwości zdobycia odpowiedniej siły najemnej wśród chłopów holenderskich. Następnie rozwijający się przemysł okrętowy dostarczał odpowiednie wyposażenie rybackie, niewątpliwie bardziej skuteczne niż dostarczane przez stare stocznie Hanzy.

XII

Uwagi powyższe uprawniają do wyciągnięcia pewnych wniosków. Wydaje się, że w XV wieku nastąpiła zmiana w formach handlu na Bałtyku. W większym niż poprzednio stopniu handel opiera się na specjalizacji całych rejonów lub nawet krajów w produkcji pewnych towarów. Tak więc południowe wybrzeże Bałtyku produkuje towary spożywcze, przede wszystkim zboże, oraz wszelkiego rodzaju surowce i półfabrykaty leśne. Anglia i Holandia dostarczają przede wszystkim na Bałtyk sukno, zachodnia Francja — sól i wino, Szwecja — konie, metale itd. Rzecz ta jest o tyle godna podkreślenia, że produkty jednych regionów są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania produkcji innych. Tak więc w pewnym sensie zboże bałtyckie umożliwiała rozwój sukiennictwa holenderskiego, sól francuska — rozwój bałtyckiego i holenderskiego połowu śledzi, metale szwedzkie — rozwój okrętownictwa, narzędzi rolniczych itp. Biorąc pod uwagę bardzo poważne ilości towarów można wysunąć następującą tezę: w XV wieku zaczynają się wykształcać pierwsze elementy rynku ogólnego, obejmującego Europę północną i północno-zachodnią. Związane to było z rozwojem gospodarki towarowo-pieniężnej, a także z początkami wczesnokapitalistycznych form produkcji na terenie Holandii i Anglii. Jak wiadomo, rozwój rynku ogólnego jest zasadniczą kwestią dla młodej burżuazji. Zdobywanie przez nią terenów eksploatacji gospodarczej może się wiązać z wykształceniem na tych terenach określonej, potrzebnej dla niej produkcji. Nie można, jak czynił to F. R ö r i g¹⁴⁶, stać na stanowisku, że to kapitał handlowy jest tu czynnikiem rozwijającym rynek. Pasożytniczy charakter kapitału kupieckiego, bazującego na zacołaniu poszczególnych krajów, jest dostatecznie dobrze znany¹⁴⁷. W rozpatrywaniu kształtowania się elementów rynku północno-europejskiego w pierwszym rzędzie należy wziąć pod uwagę rozwój sił produkcyjnych, a następnie stosunków społecznych. Dokładna ich analiza pomoże w wyjaśnieniu tego ważnego problemu. Warto jednak zasygnalizować jedną przynajmniej konsekwencję wynikającą z zaobserwowanego tutaj rozwoju gospodarczego Europy północnej. Ziemie polskie na równi z innymi

¹⁴⁶ *Hansische Beiträge zur deutschen Wirtschaftsgeschichte*, Wrocław 1928; *Die geistigen Grundlagen der hansischen Vormachtstellung*, Oslo 1928.

¹⁴⁷ K. M a r x, *Das Kapital* t. III, Berlin 1951, s. 360, 361.

krajami południowego wybrzeża Bałtyku stanowiłyby w tym wypadku rejon gospodarczy, dostarczający surowców i półproduktów na potrzeby bardziej rozwiniętych gospodarczo krajów. A zatem uznana przez całą naukę specyfika rozwoju tych krajów w okresie schyłku feudalizmu nie świadczy bynajmniej o autonomiczności w ich rozwoju. Zjawiska, które możemy zaobserwować np. na terenie Polski, są ściśle związane z ogólnie europejskim procesem rozwojowym — wypływają z niego i jednocześnie nań oddziałują. Ale proces wciągania ziem polskich do tego rodzaju wymiany prowadził w konkretnych warunkach do uzależnienia gospodarczego od krajów bardziej zaawansowanych gospodarczo (o czym świadczy m. in. porównanie importu i eksportu i ogólny bilans handlowy), a w konsekwencji do regresu gospodarczego i politycznego, który ma miejsce w Polsce od XVI wieku¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Por. przedstawienie problematyki w pracy B. Z i e n t a r y, *Z zagadnień spornych t.zw. „wtórnego poddaństwa“ w Europie środkowej*, „Przegląd Historyczny“ t. XLVIII, nr 1, 1956.

условия принадлежности к этой коллегии и выполнения профессии. На основании этих данных можно заключить, что роль коллегий в профессиональной деятельности ремесленников была более значительна, чем это обыкновенно предполагалось. Среди членов коллегий существовало значительное социальное и имущественное расслоение. Итак, можно предполагать, что многие члены римского общества производителей центонов, т. наз. *centonarii* становились подёнщиками, работавшими в пользу одного из декурионов этой коллегии.

Хенрик Самсонович

ВНЕШНЯЯ ТОРГОВЛЯ ГДАНЬСКА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XV СТОЛЕТИЯ

(Попытки районизации торговли на основании книг свайной пошлины)

Автор использует книги свайной (причальной) пошлины (*Pfahlgeld*) для проведения анализа торговли Гданьска с точки зрения исторической статистики. Помещённые здесь таблицы приводят годы ввоза или вывоза товаров, число судов, размеры свайной пошлины, % общей стоимости импорта, и наконец, товары. По мнению автора ряд чисел, касающихся пошлины доказывает стремление к развитию торговли. Показатели размеров пошлины и стоимости товаров оставались в стабильном соотношении. А потому можно вычислить % стоимости товаров, привезённых из отдельных мест по отношению ко всей стоимости торговли путем вычисления процента общих размеров пошлины.

Ввиду недостаточности источников экспорт Гданьска можно было исследовать менее детально, чем импорт.

Рассматривая таблицы, автор исходит из предпосылки, что рост торговли в Балтийском районе с половины XV в. связан с развитием общего рынка, какой тогда складывается в северной Европе. Тогда именно начинает развиваться обмен между хозяйственными районами, которые проводят у себя специализацию по производству и вывозу некоторых товаров. Явление это связано с разными общественными отношениями, господствовавшими на территориях этих земель и с неодинаковым состоянием их производительных сил.

Анализ гданьской торговли прежде всего подтвердил тезис о значительном развитии этой торговли во второй половине XV в. Число прибывавших судов возросло пятикратно с лишним (с 317 судов в 1460 г. до 1802 судов в 1506 г.), а число отбывающих судов увеличилось вдвое с лишним (245 в 1460 г. до 562 в 1492 г.). Соответственно увеличилась стоимость ввозимых и вывозимых товаров. В первую очередь растёт торговля с Голландией, представляющей мощный центр суконной промышленности базирующей уже на раннекапиталистических формах производства. Во второй половине XV в. голландский импорт увеличился в 30 раз с лишним, достигая в первые годы XVI в. 50% стоимости всей Гданьской торговли. Также очень заметно увеличился экспорт в Голландию с огворкой, что количество вывозимого леса и древесных изделий увеличилось в небольшой степени, зато значительно больше возрос экспорт хлеба. Развивалась также торговля с Англией, увеличивая свои размеры в 12 раз в течение второй половины XV ст. Главным привозимым из Англии товаром являлось также сукно. Большую роль играла торговля с Западной Францией, основывающаяся на ввозе в Гданьск соли и в меньшей степени — вина. Совместно с люнебургским, поморским, фризийским, шотландским импорт соли в некоторые годы достигал 4000 ластов (ласт = 3840 лтр) с лишним привозимых почти на 100 судах (1470, 1474 гг.).

Торговля солью, охватывавшая все слои и прослойки общества, не показывала специального стремления к росту или понижению в XV в. Из Шотландии тамошние мелкие купцы вывозили в Гданьск главным образом лотошную дешёвку: низкого качества сукно, шкурки, меха и т. п. Роль Шотландцев в Балтийской торговле была большая вследствие их непосредственной связи с массовым и несостоятельным покупателем на территории гданьской округи. Шотландские товары предназначались главным образом именно для широких кругов населения деревень и городов, которые были в состоянии покупать голландское или даже английское сукно. В начале XVI в. шотландцы привозят ежегодно 250 с лишним связок дешёвки, представляющей около 5% стоимости всего гданьского импорта. Оживленная гданьско-скандинавская торговля не имела однородного характера. Северная Швеция вывозила в Гданьск главным образом лес и металлы, Южная и Балтийские острова — продовольственные продукты и лошадей, Ютландия — хлеб и рыбу, Скания же и Норвегия — главным образом сельдей и другую рыбу, которые в торговле Прусских городов играли очень существенную роль. А потому автор, рассматривая торговлю Скандинавии с Гданьском, определил 5 районов, представляемых на взморье: 1. Сондерманландия (Sondermanland), Эстерготландия (Östergötland) и Смаландия (Smaland), 2. Блекинге и Кальмар, 3. Скания, 4. острова: Оландия (Öland), Готландия (Gotland) и Борнгольм (Bornholm) и наконец, 5. Ютландия и датские острова. Самую видную роль в этой торговле играли 1-ый, 3-ий и 4-ый экономические районы. Скандинавскую торговлю захватили в свои руки ганзейские купцы. Южное и Восточное Балтийское взморья специализировались в вывозе сырья и полуфабрикатов, необходимых для развивающейся западноевропейской промышленности. Померания, Польша, Пруссия, Ливония являлись территориями экспансии стран экономически более развитых. Старые формы средневековой торговли, основанной на посредничестве приходят в упадок. А потому становится ясным ослабление любекско-гданьской торговли, базировавшейся главным образом на обмене товаров, несвязанном с собственным производством. Вместе с тем развиваются те города, купечество которых стремится включиться непосредственно в производство, наладить непосредственную связь с производителем и поставить его в зависимость (так напр. Гданьск — производителей хлеба, Амстердам — мелких производителей сукна и т. п.). Общий торговый баланс Гданьска, свидетельствующий о громадных его оборотах, является доказательством экономической зависимости Прибалтийских земель от стран, в которых начинают развиваться капиталистические элементы. Стоимость и количество вывозимых товаров превышали стоимость и количество ввозимых в Гданьск. Вывозились главным образом сельскохозяйственные продукты, привозились — промышленные. Это вело к созданию элементов единого рынка Северной Европы, но вместе с тем м. проч. к общественному и экономическому, а следовательно также к политическому регрессу в странах на восток от Лабы.

Антони Мончак

БАРЦИННО-КРЕПОСТНИЧЕСКИЙ ФОЛЬВАРК И ДЕРЕВНЯ В КОРОЛЕВСКОЙ ПРУССИИ В XVI—XVII СТОЛ.

Автор задался целью исследовать общественные процессы происходившие в деревнях крупной земельной собственности в условиях барщинно-крепостнического гнета. Королевская Пруссия вплоть до половины XV в. входила в состав

remplir leurs membres pour appartenir à l'association et pour exercer le métier. On peut en conclure que les collègues remplissaient dans la vie professionnelle des artisans un rôle beaucoup plus important qu'on ne l'admet généralement. Les conditions de vie sociale et matérielle des membres étaient très diverses. On peut p. ex. supposer que bien des membres de l'association des *centonarii* étaient descendus au niveau d'ouvriers travaillant pour le compte de l'un des décurions de ce collège.

H e n r y k S a m s o n o w i c z

LE COMMERCE EXTÉRIEUR DE GDAŃSK PENDANT LA SECONDE PARTIE
DU XV SIÈCLE (ESSAI D'UNE DÉFINITION DES ZONES COMMERCIALES
BASÉ SUR LES LIVRES DE DOUANE).

L'auteur profite des livres des droits d'escale (*Pfahlgeld*) pour analyser le commerce de Gdańsk du point de vue de la statistique historique. Les tables indiquent les années d'importation et d'exportation des marchandises, le nombre de vaisseaux, le niveau des droits d'escale, le pourcent de la valeur totale de l'importation, enfin les marchandises.

L'auteur est d'avis que ces données indiquent une tendance constante au développement du commerce. Le niveau des droits de douane garde une proportion constante par rapport à la valeur des marchandises. C'est pourquoi, si l'on calcule le pourcent de la valeur totale des droits de douane, l'on arrive à établir le pourcent de la valeur des marchandises apportées de chaque localité en particulier, par rapport à la valeur générale du commerce. Quant à l'exportation du port de Gdańsk, elle n'a pas pu être étudiée avec autant de précision par suite du manque des données nécessaires. Dans son commentaire l'auteur part de la thèse que le développement du commerce dans la région de la Mer Baltique depuis le milieu du XV siècle était en rapport avec le développement du marché général en Europe du Nord. Un échange commercial commençait à s'établir entre les régions économiques qui se spécialisaient dans la production et l'exportation de certaines marchandises. Ce phénomène était lié à la diversité des conditions sociales existant dans ces régions et à l'état inégal des forces de production.

L'analyse du commerce dantzigois confirme la thèse de son développement remarquable durant la seconde partie du XV siècle. Le nombre de vaisseaux arrivant à Gdańsk s'est multiplié au quintuple et plus (de 317 vaisseaux en 1460 à 1802 en 1492). La valeur des marchandises importées et exportées s'est accrue en proportion. C'est avec la Hollande surtout que le commerce augmentait; ce pays était un centre important de l'industrie du drap qui s'organisait déjà sous le signe du capitalisme précoce. Durant la première moitié du XV siècle l'importation provenant de Hollande s'est multipliée trente fois atteignant au commencement du XVI siècle la moitié de la valeur totale du commerce dantzigois. L'exportation pour la Hollande a augmenté sérieusement aussi, à l'exception du bois et des produits en bois, au contraire l'exportation des céréales s'est accrue de beaucoup. Le commerce avec l'Angleterre s'est développé en même temps; il a atteint douze fois sa valeur précédente au cours de la première moitié du XV siècle. L'importation venant d'Angleterre consistait surtout en drap. Une place importante revenait aussi au commerce avec l'ouest de la France, d'où arrivait le sel et, à un moindre degré, le vin. Cette importation

du sel avec celle qui venait du Lunebourg, de Poméranie, du Friesland, d'Écosse atteignait à certains moments plus de 4000 lasts apportés par presque 100 vaisseaux (pendant les années 1470, 1474). Le commerce du sel intéressait toutes les classes et tous les groupes sociaux, il ne marquait au XV siècle aucune tendance spéciale ni dans le sens de l'accroissement, ni dans celui de la diminution. Les petits marchands écossais expédiaient à Gdańsk surtout de la friperie de boutique: du drap de qualité inférieure, des peaux, des fourrures de moindre valeur etc.

Les Écossais occupaient une place importante dans le commerce de la Baltique à cause de leur contact immédiat avec les acheteurs pauvres dans l'arrière-pays de Gdańsk. Les marchandises écossaises étaient surtout destinées aux petites bourses des masses populaires qui n'étaient pas en mesure d'acquérir le drap hollandais ni même celui d'Angleterre. Au début du XVI siècle les Écossais apportent déjà à Gdańsk plus de 250 ballots par année de cette friperie, ce qui représentait 5% de l'importation totale. Le commerce animé de Gdańsk avec la Scandinavie n'avait pas un caractère uniforme. La Suède du nord exportait principalement le bois et les métaux, la Suède du sud et les îles de la Baltique — les denrées alimentaires et les métaux, la Suède du sud et les îles de la Baltique — les denrées alimentaires et ment le hareng et d'autres poissons, essentiels dans le commerce des villes de la Prusse. C'est pourquoi, en parlant du commerce de la Scandinavie avec Gdańsk, l'auteur distingue cinq régions suivantes: 1) la côte du Södermanland, de Östergötland et de Smaland; 2) celle de Blekinge et de Kalmar; 3) celle de Scanie; 4) celles des îles Öland, Gotland et Bornholm; 5) enfin celles de Jutland et des îles du Danemark.

La première, la troisième et la quatrième de ces régions occupaient la place la plus importante dans le commerce de Gdańsk avec la Scandinavie. Le commerce scandinave était dominé par les marchands de la Hanse.

La côte méridionale et la côte orientale de la Baltique se spécialisaient dans l'exportation des matières premières et des produits semi-fabriqués, indispensables à l'industrie de l'Europe occidentale qui était en train de se développer. La Poméranie, la Pologne, la Prusse, la Livonie constituaient un terrain d'expansion pour les pays économiquement plus avancés. Les formes surannées du commerce médiéval consistant dans l'entremise commerciale, étaient en déclin. Aussi voit-on une tendance vers la baisse du commerce entre Lubeck et Gdańsk, commerce qui consistait surtout dans les échanges de marchandises étrangères. Au contraire on voit se développer les villes où les commerçants essayent de se faire une place dans la production, d'entrer en relations immédiates avec les producteurs et de les rendre dépendants (p.ex. les commerçants de Gdańsk vis à vis des producteurs du blé, ceux d'Amsterdam vis à vis de la petite industrie du drap etc.). Les bilan commercial dantzigois fournit dans sa totalité la preuve d'un chiffre d'affaires très élevé et démontre la dépendance économique dans laquelle se trouvaient les pays des côtes de la Baltique par rapport à ceux où les éléments du capitalisme commençaient déjà à se développer.

Notamment la quantité et la valeur des marchandises exportées de Gdańsk étaient supérieures à la quantité et à la valeur des marchandises importées dans ce port.

On exportait surtout des denrées agricoles, on importait des marchandises industrielles. Cela conduisait à la formation d'un marché uniforme d'Europe septentrionale, mais en même temps — entre autres choses — à la régression sociale et économique — et par conséquent politique également — des pays situés à l'est de l'Elbe.